

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDÍÍ

Marie Konečná

**DĚJINY ANIMOTERAPIE
V EUROAMERICKÉM KONTEXTU**

bakalářská práce

vedoucí práce: **Mgr. Marco Stella**

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9.9.2012

Marie Konečná

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce Mgr. Marco Stellovi za podnětné rady, inspiraci a vedení v průběhu psaní této práce.

Také bych chtěla poděkovat své mamince za podporu během celého studia.

OBSAH

ÚVOD	5
ČLOVĚK A ZVÍŘE	7
CO JE TO ANIMOTERAPIE	9
STAROVĚK	12
Antické Řecko	13
Asklépios	13
Keltové	17
STŘEDOVĚK	18
Svatý Roch a jiní svatí	19
Kult svatého Guineforta	20
Léčebné zařízení Gheel	21
NOVOVĚK (OD RANÉHO NOVOVĚKU K MODERNÍMU 19. STOLETÍ)	23
York Retreat	24
Florence Nightingaleová	26
Bethel	28
20. STOLETÍ	30
William Fowler Bucke	30
První využívání zvířat v institucích 20. století	32
<i>Rekonvalescentní centrum v Pawlingu</i>	32
<i>Beitostølen</i>	34
Počátky léčebného jezdeckví	34
Boris M. Levinson, aneb počátky psychoterapie za pomoci zvířat od šedesátých let 20. století	35
Dr. Jon Geis a jeho kočky	40
Samuel a Elizabeth Corsonovi	42
Erika Friedmannová	43
Aaron Honori Katcher	45
OD OSMDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ AŽ K DNEŠKU	47
Animoterapie mimo USA	48
Animoterapie v České republice	50
Zastřešující organizace v animoterapii	52
SHRNUTÍ A ZÁVĚR	55
LITERATURA	58
Internetové zdroje	63
Další zdroje	64
POZNÁMKY AUTORKY	65

ÚVOD

Tato práce se bude zabývat tématem animoterapie neboli léčebného využití zvířat pro člověka. Téma své bakalářské práce jsem volila dlouho. Prvním podnětem byla kniha Jamese Serpella *In the company of animals: a study of human-animal relationships*, ve které mě zaujalo téma vztahů lidí a zvířat. Právě při čtení této knihy jsem se dostala i k tématu zvířat jako léčebných prostředků. Spolu s tím byla podnětem i má osobní zkušenost. V rodině jsme vždy měli domácí mazlíčky, andulky, křečky, ale především kočky a psy. Sama na sobě jsem vnímala, že přítomnost zvířat a také kontakt se zvířaty je nějakým způsobem uklidňující. A možnost říct někomu o svých problémech a starostech (přestože vám nikdy neodpoví) dokáže přinést větší úlevu, než by se dalo čekat. Rovněž se domnívám, že je lepší řešit depresivní stavy, úzkost, stres či celkový psychický stav s pomocí milých zvířecích přátel než např. skrze medikamenty. Také věřím, že s lepším psychickým stavem se dostaví i lepší fyzické zdraví nebo účinnější průběh uzdravování. Touto otázkou bych ale příliš zabíhala do psychosomatiky a to není předmětem této práce (pro zájemce o tuto tematiku bych doporučila knihu Stanislava Komárka *Spasení těla: Moc, nemoc a psychosomatika*). Takže toto byly první impulsy, díky kterým jsem se dostala k tématu animoterapie, konkrétně k dějinám medicínského využití živých zvířat.

Téma ještě nebylo kompletně a uceleně zpracováno, alespoň pokud je mi známo po práci s početnou literaturou z oblasti animoterapie. Existují různé práce, které se zabývají mnoha oblastmi animoterapie (ať už teoreticky nebo prakticky), ale tématu dějin animoterapie se většinou dotýkají poměrně okrajově a ne příliš podrobně.

Práce se věnuje již prvním formám využívání zvířat k léčbě lidí ve starověku (především v antickém Řecku), což můžeme chápat jako první podoby léčebné metody, dnes nazývané animoterapie. Postupuje pak chronologicky ke středověku, kde existovaly různé kulty svatých, kteří byli spojováni se zvířaty, dále k novověku, ve kterém vznikaly první léčebná zařízení, kde se jako doplněk léčby využívala zvířata. Nakonec se práce věnuje nejobsáhlejší části, a to modernímu 20. a 21. století. Tato doba znamenala rozkvět animoterapie. Především s příchodem Borise M. Levinsona a jeho prací z šedesátých let 20. století začal tento obor postupně zajímat i odbornou veřejnost. Toto období je, zatím, nejbohatší na praktické využívání animoterapie v nejrůznějších oblastech, ale i na teoretické výzkumy, badatelské práce, vznik celých organizací zastřešujících tento široký obor a na vše, co s animoterapií souvisí. A samozřejmě v úvodní části práce je pro čtenáře přiblíženo, co to vlastně animoterapie je.

Práce je vymezená zaměřením na animoterapii (léčbu za pomoci kontaktu s živými zvířaty) především v euroamerickém světě, v kultuře nám nejbližší. Z nejstarších dob se zaměřuje na starověké civilizace, které asi nejvíce ovlivnily Evropu, především tedy na již zmiňované antické Řecko. Asijským kulturám se ve své práci nevěnuji. Jistě by se dal interpretovat vztah lidí a zvířat a případné využívání zvířat k léčbě lidí v Číně, Indii Arábii a mnoha dalších zemích východu, tématicky by se však práce spíše roztříštila.

V práci vycházím z řady odborných článků, knih a studií, které se věnují tématu léčby s pomocí zvířat. Využívala jsem především cizojazyčné texty, protože v češtině zatím nevyšlo mnoho odborných textů, které by se zabývaly dějinami animoterapie a i obecně k animoterapii je textů spíše nedostatek. (Tím ovšem nechci říct, že nejsou žádné. Problematikou se hezky zabývá například kniha *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*, kterou editoval Miloš Velemínský a ve které jsou shrnuty dosavadní poznatky, rozebírají se jednotlivé formy animpoterapie a kniha celkově podává ucelený přehled o tématice.) Pracuji s primární i sekundární literaturou, vždy podle možností dostupnosti zpracování daného tématu.

ČLOVĚK A ZVÍŘE

Zvířata jsou součástí lidského života už od primitivních společností existujících před tisíci lety, přes antický starověk, křesťanskou církví ovlivněný středověk až k dnešní moderní době. Člověk je už ze své podstaty propojen se zvířaty. Toto pouto se možná po celá staletí i tisíciletí různě proměňuje, někdy vzdaluje a někdy zas přibližuje, ale jisté je, že přetrvává v určité míře navždy. I přes veškeré vymoženosti moderní doby se vždy vracíme ke kontaktu se zvířaty, ať už venku ve volné přírodě nebo si z nich děláme domácí mazlíčky. Lidé začali domestikovat zvířata a vytvářet si z nich domácí mazlíčky od pradávna, tisíce let zpět v naší historii. Člověk tvoří s domácími mazlíčky vzájemně prospěšný vztah. Boris M. Levinson tento vztah výstižně popsal jako symbiózu, ve které člověk obstarává materiální potřeby pro své domácí mazlíčky, kteří zas na oplátku uspokojují duševní potřeby svého pána. [Levinson 1997:xx] Již od počátku výzkumů existuje rostoucí množství důkazů, které svědčí o tom, že je člověk díky zvířatům šťastnější, zdravější a je více společenský. Mnohé výzkumy zjistily, že vlastnictví domácích mazlíčků přináší mnoho patrných výhod, včetně zvýšení psychické pohody, snižování pocitů osamělosti u lidí, kteří žijí sami, a dokonce lidem pomáhá při zotavování z nemocí a operací. [Blazina, Boyra, Shen-Miller 2001:3] Domácí mazlíčci obohacují naše životy různými způsoby, v první řadě už jen svou přítomností. Stručně a jednoduše řečeno by se dalo říci, že díky zvířatům se z nás stávají lepší lidé. [Cusack, Smith 1984:4] Odendaal vysvětluje vznik sociálně symbiotického vztahu mezi lidmi a domácími mazlíčky z jiné strany a doplňuje tak předchozí myšlenky. Podle něj tento vztah vznikl nenásilnou a přírodní cestou a to jako důsledek dobře vyvinuté potřeby pozornosti. Domácí mazlíčci zastávají terapeutickou úlohu především pro členy společnosti, kterým se z různých důvodů nedostává pozornosti od zdravých dospělých jedinců. Tito lidé mohou kvůli své životní situaci trpět nedostatkem pozornosti a zvířata v tomto případě mohou pomoci, protože mohou člověku poskytnout chybějící pozitivní zpětnou vazbu a tak doplnit jeho potřebu pozornosti. To je důvod, proč mohou být domácí mazlíčci využiti jako podpůrný terapeutický prostředek. Mezi takto znevýhodněné lidi se mohou zařadit „osoby fyzicky a mentálně hendikepované, sociálně nedostatečně adaptované, chronicky nemocné, osamocené (dlouhodobě sociálně deprivované), emocionálně narušené, osoby ve výkonu trestu odnětí svobody, drogově závislí a staří lidé.“ [Odendaal 2007:51-52] Zvířata ale mohou člověku poskytnout více než jen svou pozornost. Věnují

mu svou náklonnost, lásku a přátelství, poskytnou úlevu od osamocení, napětí i stresu. Dokonce někdy mohou člověku plnohodnotně nahradit chybějící článek v jeho životě, ať už to je partner, rodič, dítě či sourozenec nebo jen kamarád. [tamt.:53]

Podle Levinsona si člověk pořizoval a cvičil domácí mazlíčky z důvodu zachování své duševní i tělesné pohody hned od prvního momentu, kdy vystoupil z „pravěkého slizu“ [Levinson 1997:27]. Počátek domestikace zvířat člověkem a jejich využívání jako domácích mazlíčků ale není přesně znám a různí autoři uvádějí mnohé názory na toto téma. Všichni se ale shodnou, že zvířata hrála velmi významnou roli ve vývoji lidského druhu. Mnoho autorů se shoduje v názoru, že přijetí zvířat jako společníků k člověku nastalo v době, kdy lidé začali s usedlým způsobem života. Nedá se také s jistotou určit, zda primární důvod k domestikaci zvířat bylo naplňování duševních potřeb člověka, nebo využívání zvířat pro materiální účely, jako například pro práci, a nebo pouhé uspokojení hladu. [tamt.:3-5] Zvířata mohla také plnit funkci sakrální [tamt.:4]. Různé uctívání zvířat nebo jejich využívání k posvátným obřadům se objevuje v mnoha kulturách, od těch nejstarších až po dnes. Výborným důkazem toho jsou nálezy mumifikovaných koček v egyptských hrobkách. [tamt.:4] Lacinová vypočítává kromě starého Egyptu i další civilizace, kde existovalo uctívání a zbožštění nebo také společenské využívání psů a koček. Byla to také Etiopie, Sumer, Asýrie, Babylon, Persie, Indie, Řecko a Řím a další starověké civilizace. [Lacinová 2007:27]

Zvířata se k léčení lidí využívala od pradávna různým způsobem. Například kočka se ve starověkých kulturách využívala i k nepřímé léčbě, protože lidé věřili, že má nadpřirozené schopnosti. Jinde se zas využívaly různým způsobem jednotlivé části zvířecích těl. Například recept k uchování zraku radil nejprve spálit hlavu černé kočky na popel a poté si tento popel sypat třikrát denně do očí. Oblíbeným zvířetem k léčbě nemocí byl také vůl. Snad všechny jeho části měly nějaké lékařské využití. Mezi další zajímavé prostředky k léčbě patřil například prasečí mozek, želví žluč, krev a zvířecí exkrementy. Někde se dokonce věřilo, že člověk zkrásní po sněžení určitých zvířat nebo jejich částí. [Levinson 1997:15-16] Dalo by se napsat mnohem víc takovýchto příkladů, ale toto není léčba s pomocí zvířat, kterou se zde zabývám. V následující kapitole se budu věnovat tomu, co je to animoterapie, jaký způsob léčby zahrnuje a co do ní patří.

CO JE TO ANIMOTERAPIE

V českém jazyce neexistuje výraz pro metodu využívání domácích mazlíčků (zvířat) k léčebným účelům. Proto se používají pojmy přejaté, nejčastěji výrazy „animoterapie“ či „zooterapie“ jako pojmy obecné. Obvykle zůstává pouze na autorovi, kterému termínu dá přednost. Dále se pak používají pojmy již pro konkrétní formy animoterapie, jako například „canisterapie“, „felinoterapie“, „hiporehabilitace, apod., podle konkrétního druhu využívaného zvířete. Neudává se ani žádná jednotná definice, existuje více způsobů, jak je možné termín „animoterapie“ definovat. Pro větší výstižnost zde proto neuvedu pouze krátkou konkrétní definici v jedné větě, ale rozepíšu se více.

V knize *Zooterapie ve světle objektivních poznatků* se stručně, a přesto velmi výstižně, shrnuje animoterapie jako „záměrné uplatňování léčebné moci kontaktu se zvířaty lidmi“ [Lacinová 2007:27]. Dále pak uvádí Michaela Freeman jinou poměrně zjednodušenou definici. Animoterapie je „pozitivní až léčebné působení zvířete na člověka, ať už nám jde o zlepšení paměti, motoriky, komunikace nebo zmírnění stresu, je zde zvíře vždy v roli prostředníka, tzv. koterapeuta.“ Zvíře může například „zprostředkovávat komunikaci se zbytkem světa a rozveselit člověka ve smutných chvílích, může pomoci i od fyzických bolestí nebo třeba rozcvičí ztuhlé svalstvo.“ [Freeman 2007:30]

Jak ale správně Freemanová upozorňuje, animoterapie je velmi široký pojem, který zahrnuje velké množství způsobů použití a rozmanité druhy zvířat, atd. Proto, aby bylo možné definovat animoterapii širě, uvádí deset základních kritérií. Podle těchto kritérií se pak určuje a definuje konkrétní druh animoterapie, její podoba, apod. Prvním kritériem je animoterapie podle druhu využívaného zvířete. Mezi nejznámější zvířata využívaná k léčbě pacientů dnes patří především psi (canisterapie) a koně (hiporehabilitace), dále pak kočky, delfini, papoušci a další exotická zvířata, akvarijní rybičky, drobní domácí mazlíčci, ale i hospodářská a volně žijící zvířata. Mohou to být prakticky jakákoliv zvířata, která neohrozí pacienta. Jejich výběr pak záleží především na preferencích terapeuta a jednotlivých pacientů. [Freeman 2007:30]

Druhým kritériem je metoda, jakým způsobem se animoterapie využívá. Takto se animoterapie dělí do čtyř skupin. Jejich názvosloví se do češtiny přejalo z anglických termínů a dnes se hojně používají především jejich zkratky. První nese název Animal Assisted Activities (AAA neboli „aktivity za pomoci zvířat“) a je to „přirozený kontakt

člověka a zvířete zaměřený na zlepšení kvality života klienta nebo přirozený rozvoj jeho sociálních dovedností“. Druhá, Animal Assisted Therapy (AAT, „terapie za pomoci zvířat“), představuje „cílený kontakt člověka a zvířete, zaměřený na zlepšení psychického nebo fyzického stavu klienta či pacienta“. Předposlední, Animal Assisted Education (AAE, „vzdělávání za pomoci zvířat“), zajišťuje „přirozený nebo cílený kontakt člověka a zvířete zaměřený na rozšíření nebo zlepšení výchovy, vzdělávání nebo sociálních dovedností klienta“. A nakonec Animal Assisted Crisis Response (AACR, „krizová intervence za pomoci zvířat“) poskytuje „přirozený kontakt zvířete a člověka, který se ocitl v krizovém prostředí, zaměřený na odbourávání stresu a celkové zlepšení psychického nebo fyzického stavu klienta“. [Freeman 2007:32-35]

Třetí kritérium zahrnuje formu terapie. Animoterapie může fungovat jako návštěvní program v zařízení k tomu určeném nebo přímo u klienta, jako jednorázová aktivita, pobytový program klientů v zařízeních, kde se terapie provozuje, či jako rezidentní program, kdy si jedinec (nebo třeba i instituce) vezme terapeutické zvíře natrvalo. Dále existují specifitější formy, jako například ambulantní program, kde je animoterapie především podpůrným prostředkem k dosažení konkrétních cílů. Takovýto program může fungovat v ordinaci lékaře-specialisty, u školního psychologa, dětského logopeda, apod. Program péče o zvíře je „forma zooterapie, která využívá zvířete jako motivace k práci, samostatnosti, zodpovědnosti, pravidelným návykům atd., obvykle s cílem následného lepšího zapojení klienta do běžného života mimo zařízení“. [Freeman 2007:36-37] Animoterapie s asistenčním zvířetem je využívána zdravotně postiženými jedinci. V tomto případě je zvíře určeno k přímé pomoci konkrétnímu člověku. A nakonec forma AACR, což je, jak bylo řečeno již výše, „zásah krizové intervence“. A samozřejmě jsou možné i kombinace jednotlivých forem. [tamt.:37]

Další kritéria se řídí podle účastníků animoterapie. Celkově čtvrtým kritériem je způsob práce (zda pracuje jeden člověk nebo probíhá spolupráce několika animoterapeutických týmů). Dále se odlišuje, zda kromě terapeuta, zvířete a klienta je přítomen i někdo další. Také je rozdíl v tom, jestli se pracuje s jedním, nebo s více zvířaty. A pak, samozřejmě, rozhoduje i počet klientů (animoterapie může probíhat individuálně nebo skupinově). Poslední kritéria závisí na charakteristice klientů. Již osmým kritériem je analýza cílové skupiny (podle věku, pohlaví, diagnózy, atd.). Dále následuje kritérium analýzy zdravotního stavu a nakonec analýza sociálních vazeb a dynamiky prostředí (zda má člověk rodinu nebo žije sám, apod.) [Freeman 2007:30-31].

V této práci se ale budu zabývat animoterapií obecně, proto se již dále nebudu podrobněji zabývat jednotlivými konkrétními druhy animoterapie ani nebudu uvádět jejich širší charakteristiku.

Už od dávných dob se člověk naučil využívat léčebnou sílu rostlin, ale i zvířat. Existuje přímé působení zvířat na organismus člověka, jako je například působení živočišného tepla či antibiotické látky ve slinách zvířat. Kromě toho ale zvířata mohou působit na psychologickou rovinu u člověka tím, že aktivují jeho pozitivní city a mechanismy antidepresivní a antistresové. V dnešní době mohou „domácí mazlíčci“ nahradit chybějící sociální kontakty a jiné nedostatky v sociální oblasti člověka. [Lacinová 2007:27] „Z historického úhlu pohledu je možné vysvětlit nenásilnou, přírodní cestu ustanovení sociálně symbiotického vztahu mezi lidmi a zájmovými zvířaty jako důsledek dobře rozvinuté potřeby pozornosti.“ [Odendaal 2007:51]

STAROVĚK

Podle Jiřiny Lacinové se zvířata využívají pro pomoc člověku už od počátků domestikace zvířat [Lacinová 2007:27]. Odendaal píše, že se interakce mezi člověkem a psem „vyvinula v prospěšný (užitečný) a smysluplný (emotivní) vztah, který trvá nejméně 12 000 let“ [Odendaal 2007:51]. V antickém světě byli domácí mazlíčci velmi oblíbení. Stejně jako mnoho lidí dnes utráceli za své oblíbené mazlíčky obrovské sumy peněz. [Levinson 1997:6] Zvířata byla využívána nejen na nejrůznější práci, ale také jako společníci lidí (oblíbení byli od dávných dob především psi a kočky) ve starém Egyptě, antickém Řecku a Římě i v dalších starých civilizacích. [Lacinová 2007:27] Uvedu na začátek několik konkrétních příkladů. Ve starověkém Egyptě chovali v posvátné úctě různá zvířata. K neznámějším z nich patří asi kočka – podle vlídné bohyně Bastet, která byla ztělesněním ženskosti a běžně byla považována za ochránkyni lidstva. Bastet byla zobrazována s kočičí hlavou a kočka je jejím posvátným zvířetem. [Lurker 2003:49; Verner a kol. 2007:132] Domácí kočky byly v Egyptě drženy ve velké úctě a velmi dobře se o ně pečovalo. Jejich majitelé často krmili své kočky z vlastního talíře, zdobili je různými šperky a když onemocněly, snažili se je vyléčit. Ani toulavé kočky nebyly starým Egyptanům lhostejné, starali se o ně a dávali jim speciálně připravené pamlsky. [Levinson 1997:6] Dalším oblíbeným zvířetem starověkého Egypta byl pes – podle boha Anubise, známého i jako Anup, který byl znázorňován se psí či šakalí hlavou. Anubis byl bůh mrtvých (později se stal poddaným nového boha mrtvých, Usira). [Lurker 2003:42] Byl strážcem tajemství mumifikace a reinkarnace, ale také zastával úlohu lékaře a lékárníka bohů [Serpell 1996:90].

Pes byl také posvátným symbolem dalších velmi starých božstev, která existovala ve starověké Mezopotámii. Gula byla asyrská bohyně plodnosti, „matka lidstva“. Byla oslavována jako bohyně léčení a také byla nazývána „velkou lékařkou“ a „životadárkyní“, která udržovala zdraví, odstraňovala nemoc dotykem své ruky a provázela mrtvé k novému životu. Ve vyobrazeních této bohyně se objevuje jako její znak pes. [Jayne 2003:121] Další bůh léčení a reinkarnace, Marduk, byl babylónským bohem. Někdy byl nazýván také jako „král bohů“, „zakladatel zvěrokruhu“ či „pán planet“. Byl pravděpodobně sumerského původu. Zprvu měl pouze nízké postavení v pantheonu mezopotamských měst Eridu a Babylonu. To se změnilo až kolem druhého tisíciletí př. n. l. za vlády Chammurapiho. Díky přízni tohoto vládce nastal rychlý vzestup

moci Marduka jako hlavního božstva Babylonie. Vedle Ea, svého otce, byl Marduk nejvýznamnějším božským léčitelem Babylonie. Ve všech dochovaných textech se uvádí jako jeho metody léčení čištěním, zařikáváním a exorcismus. Také Mardukovým posvátným symbolem byl pes. [tamt.:123-125]

Antické Řecko

Ve starověkém Řecku hrála některá zvířata důležitou roli v životě člověka, ale i při uzdravování nemocných. Prvním takovým zvířetem byl had, který byl spojován především s bohem lékařství, Asklépiem, o kterém se zmíním podrobněji v následující kapitole, stejně tak jako o důležité roli hada při léčení. Dalším oblíbeným zvířetem ve starověku byl pes. V Řecku měl v první řadě funkci hlídač, ovčáčkou a loveckou. Velmi oblíbeným psem antického Řecka byl trojhlavý strážce podsvětí, mytický Kerberos. Psi se využívali také ke specifickým úkolům, jako bylo válčení, dále pak cvičení psi sloužili jako vodiči slepců. [*Slovník antické kultury* 1974:473] Také pes hrál podstatnou roli v Asklépiově kultu, a proto o něm ještě bude řeč. Jiný osud měly, v Egyptě oblíbené, kočky. V Řecku byly kočky prakticky neznámé, a proto o nich není ani mnoho zmínek. Může za to fakt, že starověcí Egyptané chovali kočky nejen jako domácí mazlíčky, ale dokonce je pokládali za posvátné a mumifikovali je. Proto by také kočku nikdy neprodali cizincům. To je důvod proč se kočky pokládají za nejpozdější domácí mazlíčky v Evropě. [tamt.:319]

Asklépios

Asklépios byl ve starověkém Řecku znám jako Bůh lékařství či Božský lékař. Asklépios byl synem Apollóna a Korónis. Když se narodil, odnesl ho Apollón do jeskyně kentaura Cheiróna, „kde se vyučil umění léčit lidi a honit zvěř.“ [Graves 1996:181] Podle jiné verze porodila Korónis v Apollónově chrámu syna, Asklépia. Poté ho odložila na hoře Titthiónu, „známé dnes léčivou mocí svých bylin“. [tamt.:181] Chlapce tam našel pasák koz a uviděl, jak se o něj starají jedna z jeho koz a také jeho fenka. Když pochopil,

že je to záležitost bohů, ponechal hoča v péči jeho otce, Apollóna. Asklépios se poté vyučil u Apollóna a u kentaura Cheiróna umění léčit. Pro jeho kvality v chirurgii a umění používání léků ho Epidaurští uctívali jako zakladatele lékařství. [tamt.:181-182] Jako vynikající lékař je Asklépios znám z Homérových básní a také z mýtů a bájí o Argonautech. Jako bůh začal být Řeky uctíván až od 7. – 6. století př. n. l., a to v Thessalii a v Epidauru. V pozdější době byl zaveden Asklépiov kult i v Athénách (za moru roku 429 př. n. l.), v Římě (293 př. n. l.) a nakonec v celém řeckořímském světě. [Zamarovský 2005:68] Významnou roli v Asklépiově léčitelském kultu hrál had. Ten je také přítomen na všech vypoodobněních Asklépia, obvykle se obtáčí kolem jeho hole. Tato hůl s obtočeným hadem je dodnes také mezinárodním symbolem lékařské profese. Hadům byla připisována léčivá síla, což možná souviselo s jejich každoročním svlékáním kůže, které symbolizuje schopnost „omlázovat se“. Kromě hada bývá někdy na vyobrazeních Asklépia po jeho boku také fenka. [Houtzager 2003: 62; Graves 1996:185]

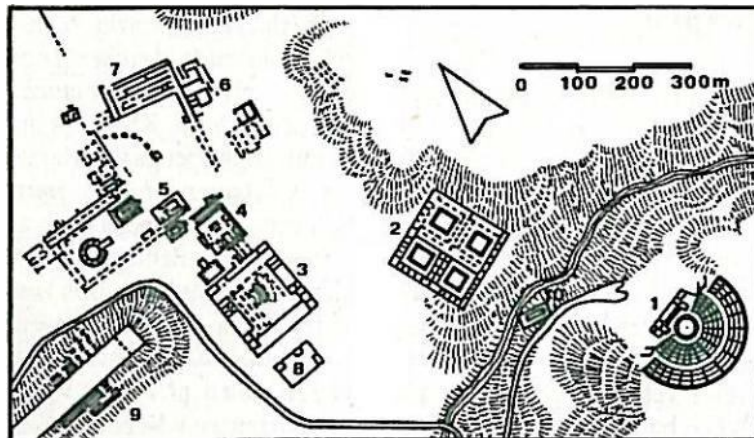
(Asklépios. Odlitek sochy sestavené z fragmentů asi z 3. – 2. století př. n. l.

Zdroj: Zamarovský 1982:74)

V posvátném háji v Epidauru existovala Asklépiova svatyně, která fungovala jako jakýsi druh lázní, kam chodili různí lidé hledat uzdravení [Serpell 1996:90; Houtzager 2003:62]. To dokládají epidaurské nápisy z dochovaných stél, které nastiňují nejméně sedmdesát příběhů nemocných lidí, kteří se v chrámu vyléčili. V těchto příbězích je popsána řada jejich problémů a následných řešení, tužeb a jejich uspokojení. Zdá se také, že příběhy zahrnují širokou demografickou a geografickou oblast, jsou o mužích i ženách

z různých ekonomických skupin. [LiDonnici 1995:1-2] Tyto příběhy o uzdravování byly zaznamenány na stélách, jejichž fragmenty byly nalezeny v 19. století při vykopávkách v Epidauru [tamt.:15]. Podle ruin, které se v Epidauru nacházejí, se na tomto místě odehrávala kultovní činnost již mezi polovinou šestého a začátkem pátého století př. n. l. [tamt.:6]. Ale nápisy o léčbách jsou o něco mladší. Datují se do 2. století př. n. l., nicméně čerpají ze starších pramenů. Tento jakýsi „katalog“ byl sepsán najednou a byl vytesán do destiček (stél) kolem celé svatyně. [tamt.:47]

Asklépiova svatyně leží na jihozápad od starořeckého polis Epidauros v chráněném údolí ve vnitrozemí, obklopena hojnými lesy a vodními zdroji [LiDonnici 1995:5]. Asklépiova svatyně není jedinou stavbou, která se zde nacházela. Zajímavou stavbou na nalezišti je Tholos, zřetelně zastřešená, vyzdobená budova, která poskytuje prostor pro nějaké aktivity. Funkce této stavby je ovšem neznámá. Důležitější je ale Abaton, speciální budova, ve které uvnitř spali v ohraničeném posvátném prostoru pacienti. V průběhu noci doufali ve sny seslané bohem nebo v navštívení bohem samotným. Během tohoto snu měl bůh pacienta vyléčit a příštího rána by tak mohl opustit Abaton zdravý. [tamt.:11-13]

Asklépiova svatyně v Epidauru. Podle G. Rouxe (1967). 1 Divadlo, 2 Léčebná ubytovna, 3 Gymnázium, 4 Palaistra, 5 Asklépiův chrám, 6 Velké lázně, 7 Stoa, 8 Malé lázně, 9 Stadión, 10 Muzeum

(Zdroj: Zamarovský 1982:75)

Především v 5. a 4. století př. n. l. byla Asklépiova svatyně v Epidauru centrem náboženských poutí [LiDonnici 1995:52]. Do svatyně přicházelo množství různých lidí, kteří trpěli nejrozmanitějšími druhy nemocí a neduhů a hledali zde od nich úlevu. Léčba zahrnovala různé očistné obřady, obětování a především fáze spánku v posvátném prostoru, které se střídaly s fázemi bdělosti. V průběhu těchto fází, v době spánku,

navštívil bůh každého pacienta, někdy v lidské podobě, jindy jako had nebo pes či jiné zvíře. Podle Serpella se zde poskytoval jako součást léčby „jeden ze světově nejdříve zaznamenaných příkladů institucionalizované animoterapie“. [Serpell 1996:90] Tato zvířata totiž měla podíl na uzdravování lidí nejen ve snech. Hadi i psi, kteří žili poblíž svatyně, byli běžnou součástí ozdravných procesů, což dokazují nápisy z dochovaných stél.

Zvíře, které v záznamech o vyléčení pacientů figuruje nejčastěji, je had. V jednom nápisu je uvedeno, že nějakému muži byl vyléčen prst na jeho noze tím, že z Abatonu vylezl had a vyléčil ten prst svým jazykem. [LiDonnici 1995:97] Další muž, Kleimenes z Argosu, byl ochrnutý a uzdravil se poté, co mu ve snu bůh ovinul velikého hada kolem jeho těla [tamt.:113]. V jiném nápisu¹ se píše: „Němá dívka. Tato dívka, procházejíc se ve svatyni, spatřila hada jak se plazí od jednoho ze stromů v háji. Vystrašila se a ihned vykřikla po své matce a otci.“ [tamt.:119] Ale nejen pro uzdravení si sem lidé chodili. Svatyni navštěvovaly také ženy, které toužily po dětech. Jedna žena z Keosu otěhotněla poté, co měla sen, že ji had ležel na břicho a z toho se jí pak narodilo pět dětí. [tamt.:113] V jednom nápisu se dokonce mluví o konkrétním druhu hada, a to o zmiji. Jistá Melissa přišla do svatyně s nádorem na své pravé ruce, zmíněná zmije jí ho ovšem zbavila a od té doby již byla dívka zdravá. [tamt.:119]

Další zvíře, které často hrálo podstatnou roli v uzdravování příchozích prosebníků, byl pes. O tom vypovídají především dva nápisy ze stél. V jednom se praví: „Pes vyléčil chlapce z Aiginy. Měl na krku výrůstek. Když přišel k bohu, pes ze svatyně o něj pečoval svým jazykem v době, kdy bděl, a tak mu ulevil.“ [LiDonnici 1995:105] Druhý nápis podává zprávu o slepém chlapci, Lysonu z Hermionu. Toho také vyléčil jeden ze psů ve svatyni, a když odtud odcházel, byl zcela zdrav. [tamt.:99]

Stély zaznamenaly případy, kde léčí pacienty nejen hadi a psi, ale také například husa. Jistý muž z Kiosu trpěl pakostnicí, a proto se vydal do svatyně pro pomoc. Tento muž, v době kdy bděl, přistoupil k huse, ta mu poštípala nohu, až začal krváčet a díky tomu se uzdravil. [LiDonnici 1995:115]

Na závěr chci ještě zmínit, jak byl Asklépios ve své době vyobrazován. Bohové v antickém Řecku byli ztvárňováni jak na obrazech, tak i v podobě soch. Asklépios byl

¹ pozn.: Následující citace jsou mými vlastními překlady anglického překladu originálních řeckých textů z knihy Lynn R. LiDonnici: *The Epidaurian Miracle Inscriptions: Text, Translation and Commentary*. Tato kniha podává, mimo jiné, přehled stél v jejich původním řeckém znění a následně i s jejich překladem do angličtiny.

nejčastěji znázorňován s plnovousem, jen zřídka jako mladík. Obvykle sedí na trůnu nebo stojí, v ruce drží hůl, kolem které je stočen had. V jeho přítomnosti často bývají vyobrazeny další symboly, které mu byly zasvěceny, jako například pes, kohout, sup, sova a další. Někdy se had svíjí kolem jeho těla a dolních končetin. [Jayne 2003:258] Had patřil asi k nejvýznamnějším symbolům Asklépia. Hadovi se totiž ve starověkém Řecku dostávalo veliké úcty, protože byl považován za moudrého živočicha s magickou mocí spojovat síly země se světem. Symbol hada se zachoval dodnes jako znak lékařství. [Junas, Bokesová-Uherová 1985:48]

Především díky výše popsaným zázračným schopnostem léčit různé nemoci a neduhy se svatyně již v 5. století př. n. l. těšila velkému renomé. Pozůstatky této svatyně se dochovaly dodnes a v současnosti se toto místo řadí mezi památky UNESCO. [<http://whc.unesco.org/en/list/491>]

Keltové

V keltské mytologii a folklóru byl často znázorňován pes, a to jako zvířecí podoba božství, obvykle nějaké bohyně. Dále byl znázorňován ve společnosti hrdinů jako jejich společník a nakonec i jako duchovní bytost, která byla spojována s oním světem. O svatém uctívání psů vypovídají nalezené ostatky kostí. Pes znázorňovaný na oltářích často symbolizoval plodnost a hojnost, což dokazovala častá přítomnost ovoce a vajec v jeho blízkosti. Psi ale byli také považováni za léčitele, protože doprovázeli kontinentální bohyni léčení, Sironu. Psi olizovali rány nemocných, dokud se nevyléčili. Toto pravděpodobně vedlo v keltských zemích k časté víře, že psi mohou vyléčit lidské rány olizováním. [Monaghan 2009:131-132] Tato galská bohyně, Sirona, bývá znázorňována sedící s malým psíkem na klíně. Jiná bohyně uzdravování, Sequana, byla znázorňována se štěnětem v náručí. Její stoupenci zřejmě tiskli živá štěňata o svá těla ve víře, že se jejich neduhy přenesou na zvíře a tak se jim uleví. [Toynbee 1973:123] Sequana vládla léčivou silou a byla velmi důležitou bohyní, což dokazuje i fakt, že staří Římané nezměnili její jméno do latiny, ale používali pouze její originální keltské jméno. Sequana byla, stejně jako Sirona, kontinentální bohyní. Byla uctívána především v oblasti poblíž řeky Seiny. [Monaghan 2009:414]

STŘEDOVĚK

Ve středověku působil na charakter vztahů lidí ke zvířatům především vliv církve, která vládla prakticky všem okamžikům života člověka, od narození až po smrt. Zvířata, která byla ve starověku spíše uctívána, se najednou „proměnila“ v ďáblы a čarodějnice. Ve středověku panovalo skoro univerzální přesvědčení, že jsou některá zvířata ve spolku s čarodějnicemi nebo že je čarodějnice posedly nějakou kletbou. Zejména u koček převládal názor, že jsou to přestrojení ďáblové, čarodějnice nebo že jsou přinejmenším s čarodějnicemi ve spolku. Nejspíš tomuto názoru pomohl i kočičí způsob života, kdy v noci loví svou kořist jako malí predátoři a oči jim přitom světélkují do tmy. A protože čarodějnice, vlkodlaci a jiní „sluhové ďábla“ byli podle zákona popravováni, nevyhnul se často tento osud ani kočkám. [Levinson 1997:18]

Středověk byl na druhou stranu zvířaty také fascinován. Existovaly různé soupisy zvířat, takzvané bestiáře, které se věnovaly nejrozmanitějším druhům zvířat, jejich zobrazování a charakteristice. Bestiáře byly ve středověku velmi oblíbené. K nejznámějším patří asi *Physiologus*, který shrnul převládající přístup ke zvířatům vzdělanosti raného středověku. Také zůstal jednou z klíčových prací pro další porozumění zvířatům. Tento bestiář a jeho další varianty, které postupně vznikaly, patřily k nejvíce šířeným textům ve středověku. [Resl 2007:10-11]

Cílem této práce ale není široce pojednávat o tom, jaký byl přístup ke zvířatům ve středověké společnosti. Vztahy a přístupy byly různorodé a vyskytly se i případy, kdy se skrze zvířata uskutečňovala uzdravování nemocných (často v roli jakýchsi prostředníků). Z dochovaných zpráv se dozvídáme o existenci různých potulných psů, kteří doprovázeli nějakého světce na jeho pouti. Tito psi pak někdy byli spojováni s určitou léčebnou schopností. Existovala například poměrně rozšířená představa, že psi mohou léčit za pomoci svých jazyků tím, že olizují zranění či bolavá místa. Tato představa nebyla ojedinělá, setkali jsme se s ní už ve starověkém Řecku (jak dokazuje příklad z kapitoly věnované asklépiově kultu, kde pes olizováním bolavého místa uzdravil chlapce) a u keltů. Představa existovala tedy již od starověku a přetrvala až do křesťanské éry. [Serpell 1996:91]

Svatý Roch a jiní svatí

Serpell se zmiňuje o několika jménech svatých, kteří byli spojováni se psy (ať už to byli léčitelé či „vyléčení“). Nejprve píše o svatém Rochu z Montpellieru, který je obvykle znázorňován ve společnosti psa. Protože se prý nakazil morem, byl vyléčen tím, že ho jeho psí společník olizoval na místech, kde měl morové vředy. [Serpell 1996:91] Svatý Roch je patronem lékařů, lékárníků, nemocných, nemocnic, pomocník proti moru, nákazám, proti choleře, atd. Žil na přelomu 13. a 14. století. Zařazuje se mezi poutníky, protože procestoval velkou část Evropy. Tou dobou řádily na mnoha místech mory a tak se při svých cestách setkával s nemocnými, kterým se snažil pomáhat a ošetřovat je. To je důvod, proč byl tak významný. [Ravik 2002:467] Existuje mnoho staveb s jeho vyobrazením z důvodu ochrany proti moru. Svatý Roch je obvykle znázorňován jako poutník s holí a mošnou. Většinou také nadzvedává svůj hábit, aby ukázal místo se skvrnou značící morovou nákazu. Provází ho pes, který má často v tlamě kus chleba. To symbolizuje tu část života svatého Rocha, kdy se také nakazil „černou nemocí“. V té době se uchýlil do lesa, kde se o něj nestaral nikdo kromě zmíněného psa, který mu nosil jídlo. Po Rochově smrti se prý u jeho hrobu v Montpellieru konaly zázraky a světcovo renomé se šířilo po celé Evropě. [tamt.:467-468]

(Svatý Roch. Zdroj: <http://www1.lfl.cuni.cz/~hrozs/roch2.htm>)

Existovali i další svatí, kteří byli spojováni se psy, a mnoho z nich mělo pověst léčitelů. Například svatý Kryštof – ten byl sice v první řadě patronem dopravy, bezpečných cest a mnohého dalšího, co souviselo s dopravou, ale také byl přímluvcem

proti náhlé smrti, moru a nákazám. Nebo svatý Bernard, pomocník proti dětským chorobám, ochránce proti zvířecímu moru a pomocník v hodině smrti, byl se psem také spojován. [Serpell 1996:91; Ravik 2002:165, 370]

Kult svatého Guineforta

Ve středověké Francii existoval poměrně neobvyklý kult svatého Guineforta, který se i přes různá opatření dochoval v určité formě až do 19. století. Tento kult byl neobvyklý tím, že uctívaným svatým byl pes, chrt. [Serpell 1996:91] Ke kultu se váže i legenda. Podle této legendy existoval hrad, na němž sídlil pán se svojí manželkou a synem. Jednou musel pán s manželkou i chůva odejít z domu a zanechali dítě v kolébce, kde jej hlídal pouze jejich věrný chrt. Do domu ale vlezl had a plazil se ke kolébce. Když ho pes spatřil, dal se s ním do boje, při kterém se převrátila i kolébka. Ve chvíli, kdy se pán a paní se služebnou vrátili domů, spatřili zkrvaveného psa u kolébky a usoudili, že pes dítě zabil a sežral. Pán ve vzteku věrného chrta zabil. Až poté zjistili, že dítě je zdravé a klidně spí opodál. Nakonec pán a paní zjistili, že pes dítě zachránil před hadem, a litovali, že tak nespravedlivě zabili svého věrného psa. Mrtvého psa hodili do studny u hradu a tu pak pokryli kamením a vedle vysázeli háj stromů na památku toho, co se stalo. Hrad byl brzy zničen, ale háj na tomto místě zůstal. [Schmitt 2007:22]

(Scéna vyobrazující legendu o svatém Guinefortovi. Zdroj:

<http://medievalmeetsworld.blogspot.cz/2011/11/happy-hunting.html>)

Během 13. století se tento háj, který se nachází v Kraji Dombes, 40km severně od Lyonu, stal centrem pohanského kultu léčení [Serpell 1996:91]. Když totiž venkované z tohoto kraje slyšeli o ušlechtilém chování psa a o tom, jak byl nespravedlivě zabit, začali navštěvovat místo, kde se nacházela studna a háj. Psa začali uctívat jako mučedníka a modlili se k němu za své zdraví. [Schmitt 2007:22] Dokonce se zde vykonávala zázračná uzdravení a obyvatelé z širokého okolí, především venkovské ženy, na toto místo přiváděli své nemocné a neduživé děti [Serpell 1996:91; Schmitt 2007:22].

Zpráva o kultu svatého Guineforta se nám dochovala díky církvi, která takovéto pohanské chování vesničanů neviděla ráda a snažila se kult vymýtit. Konkrétně se dochovalo *exemplum*² dominikánského mnicha a inkvizitora Štěpána Bourbonnského, který v tomto kraji působil. [Schmitt 2007:23] Dokument pochází z roku 1250, tudíž kořeny kultu sahají ještě o něco hlouběji do minulosti [tamt.:67]. Jak se píše v závěru *exempla*, Štěpán Bourbonský zde kázal proti legendě i kultu svatého Guineforta. A nejen, že proti tomuto kultu kázal, ale také dal exhumovat tělo mrtvého psa, porazit posvátný háj a spálit ho i s ostatky psa. Nakonec byl vyhlášen dekret, který zakazoval navštěvovat toto místo. [tamt.:23]

Navzdory všem těmto opatřením kult svatého Guineforta přežil až do 19. století. [Serpell 1996:91] To dokazují dokumenty z první poloviny 19. století, především však dopis z roku 1826, který napsal châtillonský farář Dufournet biskupovi v Belley. Píše se v něm: „Už odedávna se do toho lesa chodí uctívat svatý Guinefort. Matky neduživých dětí tam přicházejí zdaleka; chodí tam i ti, kdo trpí horečkou.“ [Schmitt 2007:159] Z 20. století již žádné prameny neexistují, nejspíše právě během tohoto období kult zanikl [tamt.:173].

Léčebné zařízení Gheel

Tato kapitola bude pojednávat o jednom léčebném zařízení v Belgii, známém jako Gheel. Je to jedno z prvních léčebných zařízení, o kterém se dochovaly alespoň nějaké záznamy a jehož kořeny sahají až do období středověku, proto je ještě zařazeno do části věnované středověku a zároveň ji uzavře. Gheel není obyčejné léčebné zařízení, je to

² *lat. exemplum* = krátké mravoučné vyprávění

malé město situované asi 40km jihovýchodně od Antverp. Gheel je výjimečné místo pro lidi s mentálním onemocněním, protože se zde pacienti nezavírali do uzavřených budov či institucí, ale žili zde po jednom či dvou v jednotlivých rodinách, které se o ně staraly. Tito lidé zde měli možnost pracovat, pokud toho byli schopni. Mohli se ve městě volně pohybovat, a tak nebyli odříznuti od vnějšího světa a mohli žít plnohodnotný život. [Aring 1974:998-1001] V Gheelu se, mimo jiné, využívala i léčebná moc kontaktu se zvířaty [Lacinová 2007:27]. Existence města se datuje až do středověku, někdy mezi lety 800 a 900 n. l. Již od té doby občané města poskytovali rodinnou péči hendikepovaným lidem. Zvířata sice nebyla hlavním bodem terapeutického režimu, ale tvořila neodmyslitelnou část léčby už od počátku historie tohoto města. [Bustad, Hines 1984: 370] O mnohém vypovídá citát M. Julese Duvala, který Gheel navštívil, z jeho knihy *Gheel ou une colonie d'aliénés vivant en famille et en liberté*: „V tomto otevřeném prostředí se v každém směru svobodně rozvíjí úzký vztah člověka a zvířat, který je na prvním stupni v žebříčku zálib, které jsou daleky být bez vlivu na stav některých pacientů. Někteří se zajímají o dobytek, vedle kterého žijí a starají se o něj, jiní mají za společníky ptactvo. V Gheelu je jeden choromyslný, který nemyslí na nic jiného než na ptáky; nikdo není v jejich chytání vynalézavější než on. Jakmile je chytí do klece, už je nikdy nenechá odejít. Provádí je ze své komůrky do obývacího pokoje, anebo když se sluní, jejich ostražitý pán stojí na stráž, aby je ochránil před kočičími zuby. Jsou snad nějaké pochyby o tom, že tyto prosté a naivní radovánky mohou odvrátit smutky a mohou rovněž pomoci navrátit harmonii těla i ducha? Odřekněte tomuto člověku společnost jeho ptáků a nepochybně se jeho stav zhorší.“³ [Duval 1860:91-92]

Především od 13. století je toto místo doslova „nebem“ pro duševně nemocné a funguje až dodnes [Aring 1974:998].

³ Přeloženo s pomocí hrubého překladu francouzského originálu z r.1860 Jitky Štěrbákové a anglického překladu tohoto textu (viz Bustad, Hines 1984:370).

NOVOVĚK (OD RANÉHO NOVOVĚKU K MODERNÍMU 19. STOLETÍ)

Dalo by se říct, že novověk začíná někdy v době René Descarta (1596 – 1650), který svými názory změnil pohled společnosti na zvířata. Podle Descarta zvířata, na rozdíl od člověka, nemají duši, jsou to pouze složité „stroje“ bez rozumu (Descartes toto téma rozebírá například ve své knize *Rozprava o metodě*⁴). Tudíž nejen, že zvířata nemohou myslet, ale také nevnímají stejně jako my (např. necítí bolest stejně jako my). Toto pojetí zvířat na dlouhou dobu ovlivnilo i způsob zacházení s nimi. V novověku ovšem existovaly i odlišné názory. Například Michele de Montaigne zvířata obhajuje a tvrdí, že za stejným typem jednání by měly být spatřovány stejné schopnosti (ne, že je to záležitost rozumu v případě člověka a u zvířat je to pouhý instinkt). [Komárek 2011:66-68] Tyto příklady ukazují různorodé smýšlení o zvířatech té doby. A přestože Descartesův náhled na zvířata jakožto složité stroje bez duše ovlivnil pohled celé společnosti, i v této době vznikla řada případů, kdy se zvířata využívala jako domácí mazlíčci, kteří mohou mít léčebný vliv. To dokazuje i vznik jednoho z nejstarších zařízení, kde se zvířata využívala k léčbě pacientů (York Retreat, kterému bude věnována následující kapitola).

Autor knihy *Researches into history of the British dog*, George Richard Jesse, se v jedné kapitole rozepisuje o plemenu psa „Spaniel Gentle“ nebo také „Comforter“, což je předek dnešního plemene psa Kavalír king charles španěla [Jesse 1866:228; Serpell 1996:92]. V 16. století, v alžbětínské Anglii, se blízký vztah k tomuto psíku doporučoval dámám jako zaručená pomoc proti různým neduhům [Serpell 1996:92]. Jistý Dr. Caius vyjádřil svůj názor, že pes, který je přidržován na hrudi, dokáže vytáhnout z nemocného člověka jeho nemoc. I když ne každý věřil v tuto zázračnou schopnost psů. To dokazuje citát, ve kterém se praví: „Má se za to, že nosit takového psa na hrudi je stejně zdravé na slabý žaludek, jako je na třesavku každodenní vůně a chuť lišky. Ale jak to působí opravdu, necht' posoudí učený znalec.“ [Jesse 1866:229]

⁴ Výstižná je již například myšlenka uvedená v první část knihy: „neboť co se týče rozumu nebo zdravého smyslu, protože je jedinou věcí, činící nás lidmi a odlišující nás od zvířat, věřím, že je celý v jednom každém...“ [Descartes 1992:7]. Nebo v jiné části píše: „není jiného bludu, jenž by tak odvracel slabé duchy od pravé cesty ctnosti, jako představa, že duše zvířat je stejné podstaty jako duše naše...“ [Tamt.:42-43].

Z Anglie, ovšem o pár století později, pochází také jedno z nejstarších využití zvířat k terapii, a to ve slavném zařízení pro choromyslné, York Retreatu [Serpell 1996:92].

York Retreat

V novověku vzniklo zařízení, které fungovalo jako ústav pro duševně nemocné. Byl to slavný blázinec známý jako York Retreat. Existovalo zde jedno z nejstarších využití zvířecí terapie uvnitř jednoho zařízení. Tento ústav se nachází v Anglii v Yorkshiru a byl založen kvakery (Společností přátel) ke konci 18. století. Konkrétně se o to zasloužil jistý pokrokový kvaker, William Tuke. [Serpell 1996:92] Impuls k založení instituce dala souhra okolností, které nastaly pár let před jejím založením a také reakce na drsný a nehumánní přístup k duševně chorým pacientům, který existoval v ústavech pro choromyslné v té době. Zmíněná událost, která vedla k založení instituce, se stala roku 1791. Jedna žena ze Společnosti přátel byla umístěna do jiného zařízení pro duševně choré lidi, které existovalo poblíž Yorku ještě před založením York Retreatu. Její rodina sídlila daleko, a tak požádala své známé, aby ženu navštěvovali. Těm byl ale přístup zamítnut z důvodu, že prý pacientka není ve vhodném stavu pro návštěvy. Po několika týdnech žena zemřela kvůli utrpení a špatnému zacházení, které zažívala. Tato událost vzbudila úvahy o situaci duševně chorých lidí a o tom, že by se měl změnit přístup k nim. Proto se Společnost přátel pod vedením Willama Tuka rozhodla založit instituci pod vlastním vedením, kde by fungovalo mírnější a vhodnější zacházení s pacienty. [Tuke 1813:22]

Ústav zahájil svůj provoz v květnu roku 1796 a hned v následujícím měsíci byli přijati tři pacienti, o které se starala hospodyně, několik pomocných sil a docházející lékař z vedlejšího města. Později se ujal vedení zařízení ustanovený superintendant. [Tuke 1813:45-46] Zařízení se rychle rozrůstalo a již v následujícím roce bylo přijato osmnáct pacientů [tamt.:51]. O tomto zařízení a jeho úspěších v dalších letech pojednávají zprávy, které uvádí Samuel Tuke ve své knize z roku 1813 *Description of the Retreat, an institution near York, for insane persons of the Society of friends*. Retreat je situován na kopci na východ od města York. Má krásnou vyhlídku na všechny strany, v okolí spoustu lesů, zkrátka příjemné podmínky pro možnost dlouhého a spokojeného

života. K budově patří také malá farma, která se využívala k pěstování brambor a pro chov krav. Zahrada u domu poskytuje spoustu ovoce a zeleniny, ale i prostor pro zaměstnání, procházky a odpočinek mnoha pacientům. [tamt.:94-95] Protože zahrady, po kterých se pacienti mohli procházet, jsou omezené, bylo na každý dvůr obstaráno několik zvířat, jako například králíci, racci, jestřábi či drůbež. Tato zvířata jsou nejen zdrojem potěšení, ale věřilo se, že když se s nimi budou pacienti stýkat, mohou v nich probudit společenské chování a určitou citlivost. [tamt.:96]

(Perspektivní pohled na York Retreat, počátek 19. stol.

Zdroj: Tuke 1813: neočíslovaná strana na začátku knihy)

V York Retreatu se využívaly metody, které byly velmi osvícené oproti těm, které se používaly v jiných psychiatrických léčebnách té doby. Pacienti mohli nosit své vlastní oblečení a byli povzbuzováni k různým aktivitám. Věnovali se například ručním pracím a čtení knih. Pacienti také nebyli zavíráni do pokojů, odkud by nemohli vycházet, ani nebyli jinak omezováni, nýbrž se mohli volně pohybovat po nádvoří a zahradách ústavu. [Serpell 1996:92] O tyto zahrádky, které obývala, jak už jsem zmiňovala výše, také malá zvířata, jako králíci a drůbež, se pacienti mohli starat v rámci svých aktivit. Mniši z kláštera v Yorku prý doporučovali, že „nemocnému na těle i na duchu pomáhá motlitba a zvíře“. [Lacinová 2007:27] Pacientům se doporučovalo, aby se o tato zvířata starali a byli v jejich blízkosti, protože v instituci věřili, že zvířata dokáží polidšňovat a také, že se pacienti díky nim naučí sebeovládání, protože na jejich péči budou záviset tvorové slabší,

než jsou oni sami [Serpell 1996:92]. K léčbě duševně chorých pomáhaly v rekonvalescenci různé vlivy a jedním z nich byl také vliv prostředí. Čistý suchý vzduch Retreatu byl proto ideálním přínosem pro pacienty. Jak říká jeden citát v Tukeově knize: „...vší úcta lékaři, jenž přenechává melancholii do péče přírodě a pošle pacienta na čistší vzduch.“ [Tuke 1813:129-130]

Ústav pro choromyslné York Retreat existuje dodnes. V současnosti nabízí odbornou péči s nejnovějšími klinickými zkušenostmi, ale zároveň se snaží zachovat původní principy morálního zacházení s pacienty. Jinými slovy nabízí moderní zdravotní péči založenou na tradičních hodnotách. Také si zachoval status neziskové instituce pod kvakerským étosem. Dnes zařízení poskytuje péči pro pacienty s různým mentálním postižením, pečuje o lidi s mentální anorexií, bulimií, schizofrenií, psychózou, poruchami osobnosti, pro lidi trpící sebepoškozováním, depresi, úzkostí, poruchami chování, o narkomany, ale i o starší lidi a mnoho dalších. [<http://www.theretreatyork.org.uk>]

Florence Nightingaleová

Florence Nightingaleová (1820 – 1910) byla anglická ošetřovatelka, která měla velký vliv na rozvoj ošetřovatelství v 19. století. Ve své době byla legendou a byla popisována jako nejslavnější žena Británie po královně Viktorii. Byla známá jako hrdinka Krymské války a zasloužila se především o založení moderní profese ošetřovatelství a o reformu nemocnic. [McDonald 2001:1] O ošetřovatelství projevovala zájem již od dětství, kdy se nejprve starala o své panenky a později o příbuzné a známé. V rodině se nesetkala s podporou, protože v té době byla profese zdravotní sestry špatně hodnocená a provozovaly ji jen ženy, které neměly jinou možnost povolání. Přesto šla Florence za svým cílem a stala se zdravotní sestrou. [tamt.:17-19]

O této významné ženě se nezmiňuji z důvodu, že by přímo vykonávala animoterapii u pacientů. V té době bylo prioritou nejprve zlepšit základní péči pacientů, počínaje hygienou. Florence Nightingaleová se ale nezajímala pouze o lidské pacienty, celý život také milovala zvířata a především ke kočkám chovala velmi silné city po celý život. Ve své korespondenci upozorňovala na špatnou kvalitu veterinární péče a ke konci

svého života se začala zajímat o „welfare“⁵ zvířat a jejich ochranu. [McDonald 2001:48-51] Nightingaleová ovšem také vytušila prospěšnost zvířat při léčbě pacientů a to již ve své slavné knize *Notes on nursing: what it is, and what it is not*. V této knize doporučuje drobná zvířata jako společníky pro lepší rekonvalescenci pacientů: „Malý domácí mazlíček je často skvělým společníkem pro nemocné, zejména pro dlouhodobé chronické případy. Ptáček v kleci je někdy jediným potěšením pro tělesně postiženého člověka, který je po léta upoután na život ve stále stejném pokoji. Pokud je schopen krmit a čistit zvíře sám, mělo by se mu dostat podpory a pomoci, aby tak činil.“ [Nightingale 1860:147]

(Florence Nightingaleová. Zdroj: Willis 1931:4)

⁵ „Welfare“ zvířat se dá přeložit jako „blaho“. Synonymem pro „welfare“ by mohlo být také zdraví jak fyzické, tak i duševní. Již v šedesátých letech 20. století bylo navrženo pět bodů, které musí být splněny, aby bylo splněno dobré „welfare“ zvířat. Zvířata nesmí trpět žízní, hladem ani podvýživou. Musí jim být zajištěno přiměřené pohodlí a přístřeší. Musí jim být zajištěna prevence nebo rychlá diagnóza a léčba zranění a nemocí. Nesmí být omezovány jejich normální vzorce chování. A nakonec nesmí trpět strachem. [Jensen 2009:94]

Bethel

V druhé polovině 19. století, konkrétně v roce 1867, bylo založeno zařízení pro epileptiky a další hendikepované lidi, které dostalo jméno Bethel. Místo bylo vybudováno na malé farmě v Bielefeldu v Německu, stále existuje a dnes je z něj největší evropské zařízení sociálních služeb. V současné době se může pochlubit zhruba 5000 zaměstnanci, kteří se starají o více než 5000 pacientů, kteří trpí nejrůznějšími druhy duševních a tělesných poruch, ale i o další lidi, kteří potřebují podporu a pomoc (např. staří lidé či bezdomovci). Zařízení vzniklo jako útočiště pro lidi, kteří trpěli mentální nebo fyzickou slabostí v době, kdy byly takovéto osoby vytlačovány na okraj společnosti. Od začátku existence tohoto zařízení byla zvířata jeho nedílnou součástí. Byl a je zde velký počet malých zvířecích společníků, jako jsou psi, kočky a ptáci. Jsou zde dvě pracovní farmy, na kterých je mnoho hospodářských zvířat a v rámci léčby pacientů jsou zde zahrnuty i jízdy na koni. K rozptýlení zdejších obyvatel slouží také obora s divokou zvěří. V Bethelu totiž vždy věřili, že zvířata jsou pro jejich pacienty velmi důležitá a život s nimi je vhodným a rozumným způsobem života. [Serpell 1996:92-93; Bustad, Hines 1984: 371; www.bethel.eu]

(Bethel, jedna z budov v roce 1920.

Zdroj: http://www.bethel-historisch.de/index.php?article_id=42)

V roce 1977 Bethel navštívil Leo K. Bustad⁶ a povšimnul si, že si zařízení nejspíš vzalo za vzor York Retreat (viz výše) a docela se mu podobá. Zaznamenal evidentní

⁶ Leo K. Bustad (1920 – 1998), byl děkanem Fakulty veterinární medicíny Washingtonské Státní univerzity a spoluzakladatelem a prvním předsedou Delta Society (mezinárodní sdružení pro ochranu přírody a vztahy mezi zvířaty a lidmi). Byl mezinárodně uznávaným průkopníkem v oblasti interakcí mezi člověkem a zvířetem. Také to byl vynikající pedagog a humanista. [<http://www.deltasociety.org/page.aspx?pid=387>]

přítomnost všech výše zmíněných zvířat, od malých domácích mazlíčků, jako jsou psi a kočky, až po hospodářská zvířata. Při pobytu v Bethelu Bustada zajímalo, jak dlouho se zde využívají domácí mazlíčci pro pacienty. Od svého hostitele zjistil, že koně využívají poměrně krátkou dobu, ale ostatní domácí mazlíčci zde byli odnepaměti. Bohužel se zde ale nezaznamenávaly poznatky o vlivu zvířat na pacienty a ani zde neprobíhaly žádné studie, které by mohly kvantitativně určit, jaký mají zvířata pro pacienty přínos a hodnotu. Jak píše Bustad: „Oni prostě jen věděli, že zvířata jsou užitečná“. [Bustad 1981:118]

(Bethel. Postarší epileptický pacient s koněm. Zdroj: Bustad 1981:131)

20. STOLETÍ

Dvacáté století se vyznačuje hektičtějším způsobem života, kdy se zdá, že se spřízněnost člověka s ostatními žijícími bytostmi poněkud vytrácí. Člověk se stal osamělou bytostí a existuje mnoho jedinců, kteří postrádají společenství lidí a přátelství. Chybí jim smysl a produktivita a to vše může mít poměrně jednoduché řešení. Tím je pořízení si domácího mazlíčka, který na svého pána bude každý den čekat, radostně ho vítat a především bude reagovat na jeho péči. Takový člověk pak bude mít pro co žít a nebude se trápit z pocitů osamění. Podle Levinsona může takovéto vlastnictví domácího zvířátka znamenat rozdíl mezi udržením si kontaktu s realitou nebo skoro totálním uzavřením se do sebe a své fantazie. Domácí mazlíček může někdy doslova představovat rozdíl mezi životem a smrtí. [Levinson 1997:xx]

Dvacáté století je také charakteristické změnou přístupu k dětem. Je možné, že vztahy lidí s domácími mazlíčky umožnily lidem také vykrytalizovat vztahy k dětem a zájem o ně. Dříve znamenalo v některých případech pro dospělé více dětí pouze více pracovních sil. Některé děti byly dokonce prodávány tomu, kdo za ně dal nejvíce. To se změnilo právě ve dvacátém století, kdy začaly být děti přijímány do rodiny pro svou vlastní hodnotu a přispění. [Levinson 1997:28] K tomu ale mohlo dojít teprve tehdy, kdy se začalo mluvit o dětství jako o něčem, co má samo o sobě význam, a ne jako o pouhé přípravě na dospívání a dospělost [tamt.:28]. Díky těmto změnám ve společnosti se tak pozornost obracela i k dětské části populace, na kterou se v minulosti možná poněkud zapomínalo. Ve dvacátém století se v oblasti psychoterapie pro děti a začleňování zvířat do léčby, neboli animoterpie, zasloužil Boris M. Levinson, o kterém bude řeč později.

William Fowler Bucke

První odborné spisy o potenciálním psychologickém vlivu zvířecích mazlíčků byly vydány už v první polovině 20. století. William Fowler Bucke poukázal, že psi mohou mít význam jako určité zdroje lásky pro osamělé či nemocné děti. William Fowler Bucke (1886-1941) pocházel z Pennsylvanie v USA a studoval na Clarkově Univerzitě ve Worcesteru v Massachusetts, kde získal v roce 1904 doktorát z psychologie a vzdělávání.

Později se také stal členem této univerzity. Ve svém životě se věnoval kromě učení také publikační činnosti. Na počátku dvacátého století napsal například poměrně často citovaný text, který se týká vztahu dětí ke psům *Children's Thoughts, Reactions, and Feelings Toward Pet Dogs*. [Bucke Miller 1976:51]

Bucke v roce 1903 publikoval obsáhlou a neobvyklou analýzu 1200 esejů, které napsaly děti o svých psech. Bucke nejprve sesbíral přes dva tisíce odpovědí od školních dětí ve věku od šesti do sedmnácti let, ve kterých se zabývají domácími mazlíčky. Zjistil, že všeobecně nejoblíbenějším zvířetem u dětí je pes. Poté analyzoval těchto 1200 esejů, které se zaměřovaly na psa jako domácího mazlíčka. [Bucke 1903:460-461] Ve své práci píše o různých kvalitách psa, jako například o psí inteligenci a mnohém dalším. Zmiňuje, že psi jsou oceňováni pro své duševní vlastnosti už mnohá léta, což dokazuje již Darwin mnoha anekdotami, které napsal, a hojnými ilustracemi v odpovědích od dětí. [tamt.:473-474] Bucke dokonce píše, že existuje vztah mezi kvalitou civilizace a množstvím domestikovaných zvířat, které v ní jsou. Uvádí také příklady z esejů, kde děti píšou, jak jim pes ovlivnil život, že se díky němu staly lepšími, naučily se být laskavé ke všem živým tvorům, apod. Zvíře může naučit děti dobrotě, slušnosti, soucitu, veselosti, družnosti, trpělivosti, čistotnosti, zájmu o všechno živý svět a mnoha dalším kvalitám. [tamt.:508]

Bucke shrnuje závěry, ke kterým došel na konci své obsáhlé analýzy. Mimo jiné zde uvažuje o myšlence, že by domácí mazlíčci mohli mít léčivou sílu, protože jsou schopni zmírnit osamělost už jen svou přítomností. Například v rodinách s dítětem jedináčkem může tvořit pes velmi důležitý prvek, a to v roli parťáka pro takovéto dítě. Pes je také užitečný v celkovém vývoji a výchově dítěte, ale nejen jeho, i celého lidského druhu. Bucke také navrhuje, že by se měly do výuky ve školách přidat knihy o psech, protože by byly skvělým doplňujícím čtením pro děti s tematikou, která by je přitahovala a tudíž i motivovala. Nakonec Bucke říká, že je pes vhodným vzorem do života. Dívky prý, pokud mají zkušenosti s trénováním takových psích mazlíčků, jsou lépe vybaveny do života a budou lépe rozumět životu svých budoucích dětí, jejich potřebám a lépe je všemu naučí. [Bucke 1903:509-511]

Bucke nebyl jediný, kdo pozoroval pozitivní efekt vztahů se zvířaty na děti. Psychiatr James Herbert Siward Bossard zveřejnil roku 1944 článek, ve kterém navrhuje, že by domácí mazlíčci mohli „pozvednout dětskou sebeúctu, empatii a komunikační schopnosti, a stejně tak je podporovat ve vyrovnávání se s normálními psychickými a tělesnými funkcemi.“ [Serpell 1996:93]

První využívání zvířat v institucích 20. století

Podle dochovaných pramenů se první použití zvířat v nemocnicích v USA uskutečnilo roku 1919 v nemocnici Sv. Elizabethy ve městě Washington. Ve funkci superintendanta byl tehdy Dr. W. A. White a návrh k využívání psů v nemocnici obdržel od sekretáře ministerstva vnitra, Franklina K. Lanea. Ten navrhl, že by psi mohli skvěle sloužit pro rozptýlení pacientů jako „kamarádi ke hrám“. Inspiraci získal v příbězích obětí první světové války, kde u psů hledali útěchu jak osamělí francouzští chlapci, tak muži zasažení bojem ve válce. Dr. White návrh přijal a terapeutické návštěvy psů v nemocnici Sv. Elizabeth fungují od té doby dodnes. [Galajdová 1999:26]

Rekonvalescentní centrum v Pawlingu

Další dobře zdokumentované použití zvířat ve Spojených státech amerických pochází z období druhé světové války, a to konkrétně z rehabilitace letců armádního letectva v rekonvalescentním centru v Pawlingu v New Yorku, mezi lety 1944 a 1945. Program byl podporovaný Červeným křížem a využíval psy, koně a hospodářská zvířata k rozptýlení od intenzivních léčebných programů, které museli letci podstoupit. [Beck, Katcher 1996:132] Vzdušné síly americké armády chtěly urychlit rekonvalescenci svých zraněných, a proto zřídily toto centrum, kde se terapie prováděla prostřednictvím života na venkově. Pro tento účel měli k dispozici 700 akrů půdy, které zahrnovaly i pár budov. Pacienti přicházeli z uzavřených nemocnic, kde spočívali v nečinnosti, do naprosto odlišného místa, kde se mohli volně pohybovat, věnovat se různým aktivitám (od sportování až po farmaření na zahradě a starání se o nejrůznější hospodářská zvířata). [Shere 1944:51] Pacienti, kteří se zotavovali ze zranění nebo se vzpamatovali z následků těžkých depresí z války, raději přijali tuto uklidňující aktivitu než neustávající intenzivní lékařskou péči. Tento program byl navržen tak, aby udržel jejich mysl aktivní a zároveň jim poskytl oddech od války. Pacienti byli povzbuzováni k práci na farmě, kterou toto centrum vlastnilo. Farmu obývala většina běžných hospodářských zvířat a s těmito zde pacienti pracovali a setkávali se. Místo bylo situováno uprostřed lesů a polí, a proto zde byla také další zvířata. [Bustad, Hines 1984: 370] Pacienti díky umístění zařízení měli možnost setkávat se i s volně žijícími zvířaty, která by se dala považovat za méně tradiční prostředek k podpoře léčby pacientů. Byli ve styku s plazy a obojživelníky, kteří

pobývali poblíž v nedalekém lese. Někdy pacienti pořádali soutěže v žabím skákání a jindy zas organizovali závody želv. Tyto aktivity podporovaly soutěživého ducha pacientů a také poskytovaly vzdělávací zkušenosti. A díky všem těmto aktivitám zde mohli pacienti během rekonvalescence nabývat nových sil, využívat programu k odpočinku a relaxaci a získávat motivaci pro práci. [Cusack, Smith 1984:3]

(Rekonvalescentní centrum v Pawlingu.

Pacient se dívá na budovy centra a přilehlou farmu. Shere 1944:52)

O rekonvalescentním centru v Pawlingu se zmiňuje již v roce 1944 časopis LIFE v článku nazvaném *Airmen Convalesce: Bucolic life in new air force hospital helps speed*⁷, kde prostřednictvím fotografií ukazuje jedinečnost místa. Život, odpočinek i práce ve spojení s venkovským prostředím a přírodou vedly k mnoha úspěchům tohoto centra. V článku se uvádí, že více než 90% pacientů se mohlo vrátit do aktivní služby, ozdravení po fyzické i psychické stránce. [Shere 1944:51] Tento projekt byl opravdu úspěšný, ale nakonec byl kvůli úsporným opatřením zrušen. [Bustad, Hines 1984: 370]

(Rekonvalescentním centrum v Pawlingu. Pacienti na farmě u zvířat. Shere 1944:53)

⁷ Název článku překládám jako: *Letci se uzdravují: venkovský život v nové nemocnici vzdušných sil pomáhá urychlit zotavení.*

Beitostølen

V Evropě je využívání zvířat jako léčebných prostředků lépe zdokumentováno až od poloviny 20. století. Lacinová se zmiňuje o rehabilitačním centru pro zdravotně postižené – Beitostølen, které bylo založeno v sedmdesátých letech v Norsku. [Lacinová 2007:28] Konkrétně toto zařízení pro slepé a osoby se zdravotním postižením založil Erling Stordahl, který byl sám také slepý, se svou ženou Annou. Společně usilovně pracovali na tom, aby vybudovali místo, které bude využívat pro rehabilitaci pacientů fyzickou terapii a sportovní programy, včetně zahrnutí psů a koní. Toto zdravotně-sportovní centrum zahájilo svůj provoz 7. listopadu 1970 a bylo do značné míry založeno na myšlenkách a osobních zkušenostech svého zakladatele. Erling Stordahl sloužil jako ředitel centra od jeho vzniku až do své smrti roku 1994. Centrum je situováno v Beitostølen v obci Øystre Slidre v regionu Valdres, 830 metrů nad mořem. Centrum má kapacitu pro 60 rezidentních klientů a za rok zde celkem pobývá kolem sedmi set klientů, dětí i dospělých ve věkovém rozmezí od 6 do 70 let s různým zdravotním postižením. Nabízené aktivity do určité míry odráží Norskou aktivní kulturu s velkým důrazem na outdoorové aktivity. Cílem centra je prostřednictvím fyzických, sociálních a kulturních aktivit pomoci osobám s tělesným postižením, především s cílem dosáhnout optimální funkční nezávislosti a schopnosti být aktivní a účastnit se každodenního života. [Bustad, Hines 1984:371; <http://www.bhss.no/information-in-english.aspx>] Mimo spousty jiných aktivit se v tomto zařízení od počátku využívali koně a psi, aby povzbuzovali pacienty ke cvičení. Mnoho pacientů se zde naučilo lyžovat, jezdit na koni a žít normálním životem, který může zahrnovat i některé sportovní aktivity. [Beck, Katcher 1996:133]

Počátky léčebného jezdeckví

Začátek 20. století je také dobou, kdy se začala využívat jízda na koni pro hendikepované lidi. Průkopníci tohoto způsobu terapie byli Skandinávci a Angličané. Podle dochovaných záznamů byli první průkopníci ve Velké Británii. Agens Hunterová,

dáma z vyšší společnosti, v roce 1901 založila Ortopedickou nemocnici v Oswestry⁸ a začala zde využívat jízdu na koni pro své pacienty. Uvědomovala si totiž, jaký význam má pro pacienty smích a také přátelství jiných tvorů. O několik let později, během první světové války, v letech 1914 až 1918, jistá slečna Olive Sandsová, která pracovala jako rehabilitační pracovnice, brala své koně do nemocnice mimo Oxford, aby zde poskytovala jízdy pro vojáky, kteří zůstali zmrzačení po válce. [Bustad, Hines 1984: 371]

Určité náznaky o léčivé moci ježdění na koni existují i z dob dávnějších. Římský císař Marcus Aurelius na počátku prvního tisíciletí napsal ve svých *Hovorech k sobě*: „Jak se říkává: Lékař přikázal tomu neb onomu jízdu na koni nebo studené koupele či chůzi naboso, zcela tak by se mohlo i říci: Vesmírná příroda přikázala tomu neb onomu nemoc, zmrzačení, ztrátu nebo něco jiného podobného... Přijímáme tedy všechny příhody jako ony lékařovy příkazy; vždyť i mezi těmito jsou mnohé trpké, ale přesto je přijímáme rádi v naději, že budeme zdraví. A za cosi podobného, jako je tvé zdraví, pokládej uskutečňování a naplňování toho, co vesmírná příroda uznává za dobré.“ [Aurelius 2006:41-42] Další zmínky o využívání jízd na koni pocházejí až z 18. století, kdy lékaři (mimo jiné i osobní lékař Marie Terezie) doporučovali jízdu na koni pro lidi s duševními poruchami. Následně medicínská učebnice „Medica Gymnastica z konce století radí jízdu na koni mezi nejdůležitější gymnastická cvičení a také popisuje účinky jízdy na tělo i ducha. [Vízdalová 2007:220] Existovalo i několik dalších autorů, kteří viděli léčebné účinky v jízdě na koni, ale největší průlom v tomto oboru nastal až ve zmíněném 20. století.

Boris M. Levinson, aneb počátky psychoterapie za pomoci zvířat od šedesátých let 20. století

Myšlenka, že zvířata mohou mít prospěšný vliv na léčbu nebo socializaci lidí, se objevovala na mnoha místech a v různých dobách. Dříve ale pro tento názor neexistovalo teoretické podepření a ani neměl exaktní věrohodnost. Byly to spíše představy bez nějakých stabilních základů. Největší průlom nastal v šedesátých letech 20. století ve Spojených státech amerických, kde se odborné vnímání změnilo díky americkému

⁸ Malé město v Anglii, vzdálené asi 60km na jihozápad od Liverpoolu.

psychiatrovi Borisu M. Levinsonovi, který se stal průkopníkem psychoterapie s pomocí zvířat. Jeho přínos spočíval především v tom, že „psal seriózně a ze široka o významu domácích mazlíčků a předložil přesvědčivé a testovatelné hypotézy k uvážení významu zvířecích společníků. Tímto prvně vynesl celý fenomén v pozornost vědců a odborníků zdravotní péče.“ [Serpell 1996:93]

Boris M. Levinson byl průkopníkem ve využívání zvířat v klinické psychologii. Díky mnoha svým zkušenostem odstartoval rozsáhlé využívání zvířat pro terapii. Levinson vytyčil, že by domácí mazlíčci mohli sloužit jako jakési přechodové objekty – dítě by si mohlo nejprve vytvořit vztah se zvířetem a poté jeho prostřednictvím i s terapeutem a ostatními lidmi. Levinson zastával využívání domácích mazlíčků v situacích, kde existovala potřeba dotýkání nebo mazlení, náklonnosti a bezpodmínečného přijetí. Díky jeho mnohaletým pozorováním a práci vznikl důvod pro vznik řízených výzkumných studií. [Bustad, Hines 1984: 370] To byl obrovský přínos pro studium animoterapie a pro její využívání od druhé poloviny 20. století až k dnešku. Proto se zde o Levinsonovi zmíním podrobněji.

Boris M. Levinson byl prvním profesionálním klinickým lékařem, který představil a zdokumentoval způsob, jakým mohou zvířecí společníci urychlit vývoj vztahu mezi terapeutem a pacientem a tím zvýšit pravděpodobnost pacientovy motivace. Levinson se poprvé zmínil o technice, kterou původně nazval „Psychoterapie orientovaná na domácí mazlíčky“ (*Pet Oriented Psychotherapy*) v knize *Pet-oriented child psychotherapy*, která vyšla v roce 1969. [Levinson 1997:vii]

Boris Mayer Levinson se narodil 7. července 1907 v litevském městě Kalvarija poblíž polských hranic. Po bohatém životě naplněném především prací věnovanou v první řadě pomoci dětem zemřel 2. dubna 1984 v šestasedmdesáti letech. Část svého mládí strávil v Litvě, ale v roce 1923 spolu se svou rodinou emigroval do Spojených států. Zde se usadili na předměstí New Yorku ve farmářské komunitě. Toto místo mohlo mít vliv na jeho pozdější práci, protože zde byl již v mladém věku obklopen přírodou a zvířaty. Poté, co dokončil v roce 1930 střední školu v Brooklynu, se stal občanem Spojených států. V roce 1934 se oženil se svou první ženou, Ruth Berkowitzovou, se kterou měl dva syny. Vystudoval Městskou univerzitu v New Yorku a v roce 1947 mu byl z New Yorské univerzity udělen titul Ph.D. z klinické psychologie. Roku 1974 se oženil se svou druhou ženou, Aidou Penarandaovou. Levinson byl velmi zbožný člověk. Vyrůstal od dětství v židovské víře, která ho ovlivňovala i v jeho práci. Profesionálně byl

Levinson psychoanalyticky vyškolený dětský psycholog. Pracoval jako profesor psychologie, diplomovaný pracovník v klinické psychologii a jako člen Americké zkušební komise v profesní psychologii. Levinson byl také plodný spisovatel s aktivní a tvůrčí myslí, která neustále prozkoumávala nové techniky a přístupy k léčení těch, kdo jsou citově utrápení. Levinson se za svou kariéru nezabýval pouze tématem vlivu zvířat na děti, studoval také lidi bez domova a další témata. [Levinson 1997:viii-xiv]

Levinson se v první řadě zabýval dětskou psychoterapií s pomocí domácích mazlíčků. Zastával názor, jako i mnozí další, že od doby, kdy je problém duševních poruch tak rozsáhlý, zaslouží si cokoliv, co slibuje snižování těchto poruch, zkoumání a testování. [Levinson 1997:27] Zatím je známo pouze omezené množství prostředků, které by přinášely zlepšení v této oblasti a ty, které jsou efektivní, jsou často zdlouhavé a finančně náročné. Proto se hledá jakákoliv možnost léčby, která by mohla přinášet úspěchy. Jednou z takovýchto metod je využívání zvířecích mazlíčků k léčbě pacientů. Na druhu zvířete přitom příliš nezáleží. Takovýto mazlíček je důležitý především proto, že může hrát důležitou roli v udržování emocionální stability jedince. Existují případy psychotiků, kteří si díky zvířeti dokázali zachovávat určitou míru duševní rovnováhy, a tak byli schopni fungovat v normálním životě. [tamt.:27]

Levinson vytvořil vlastní techniku terapie, kterou nazval „dětská psychoterapie zaměřená na domácí mazlíčky“ (*pet-oriented child psychotherapy*). Ve svém konceptu využíval jako základ pro svou metodu domácí mazlíčky, a to jako prostředek k útěše pomocí kontaktu a také jako přechodné objekty vztahů. Podle Levinsona je vhodné psychoterapii zaměřenou na domácí mazlíčky využívat například pro děti, které jsou nemluvné či nesmělé, stáhnuté do sebe, kulturně znevýhodněné či pro autistické děti. Během let práce rozšířil svůj zájem i mimo dětskou část populace a zahrnul do své teorie například i možnost použití této psychoterapie pro starší lidi. Zjistil totiž, že by domácí mazlíčci v rámci terapie mohli mít pozitivní vliv tím, že poskytnou příležitost k doteku, zmírní osamělost člověka, přimějí ho k pohybu a nabídnou mu své přátelství. [Levinson 1997:xii]

Přestože případy, kdy se využívali domácí mazlíčci jako určitá forma plánované pomoci v psychoterapii, existovaly již dříve (typickými příklady jsou výše zmíněné instituce York Retreat, rekonvalescentní centrum v Pawlingu a další), ve dvacátém století to byl stále poměrně nový, neprobádaný fenomén. Sám Levinson uvádí, že mu tyto rané pokusy v oblasti psychoterapie nebyly známy v době, kdy se začal zabývat tématem využití zvířat v psychoterapii. [Levinson 1997:37] Jeho první zkušenost, která vedla

k nápadu využít zvířata jako pomocníky při léčbě postižených dětí, byla vlastně jen náhodou, ve které hrál hlavní roli Levinsonův pes Jingels. Vše začalo jednoho dne v Levinsonově ordinaci. Obvykle, když měli přijít pacienti, Jingels do ordinace nesměl. Onoho rána ale žádná návštěva očekávána nebyla a tak Levinson pracoval za stolem na svých poznámkách. Protože byl v ordinaci sám, nechal v místnosti i Jingelse, který svému pánovi svou přítomností zpříjemňoval práci. Nečekaně ale, několik hodin před sjednanou schůzkou, do ordinace přišla rozrušená matka se svým dítětem. Chlapec již absolvoval dlouhotrvající a neúspěšnou terapii, a proto mu byla doporučena hospitalizace. Na sjednané schůzce se mělo provést vyšetření, které by určilo, zda by tento chlapec, který projevoval rostoucí příznaky uzavření se do sebe, měl být hospitalizován jako pacient. Když matka s chlapcem vstoupili do místnosti, Jingels se okamžitě k dítěti rozběhl, aby ho olízáním přivítal. V té chvíli se projevila moc zvířete na člověka, protože chlapec se psa vůbec nebál, jak by se dalo očekávat. Naopak, začal psa objímat a mazlit se s ním. Prvotní obavy matky o syna Levinson zahnal a zabránil oddělení psa od chlapce. Ke konci sezení, při kterém probíhal rozhovor s matkou a pozorování dítěte, vyjádřil chlapec touhu přijít sem znovu a hrát si se psem. A takto začala úspěšná léčba chlapce jménem Johnny. V průběhu následujících sezení si vždy chlapec hrál se psem a přítomnost psychiatra nevnímal. Zdálo se, že neposlouchá, co psychiatr říká. Ale přestože se chlapcova pozornost upírala na zvíře, vždy dokázal smysluplně odpovídat na položené otázky. Nakonec se stalo to, že se chlapcova náklonnost k psovi rozšířila i na Levinsona, kterého pak začal vědomě zařazovat do svých her a tak mohl vzniknout vztah, který umožnil vyřešit Johnnyho problémy. Velkou zásluhu na konečném úspěchu měl především Jingles, který zde fungoval jako jakýsi koterapeut. [tamt.:37-38]

Od Jingelsovy první zkušenosti v roli koterapeuta se jeho role při léčbě pacientů stále zvětšovala, protože Levinson zkoušel stále nové techniky, které by se daly při terapii využít. Přítomnost psa v ordinaci zlehčovala nedůvěřivým dětem jejich první návštěvu u terapeuta. Díky přátelskému psovi, miskám na jídlo a vodu a psím hračkám poházeným všude kolem měla místnost jakoby útulnější a vlídnější atmosféru, takže nepůsobila na děti hrozivě. Děti reagovaly na přítomnost psa různými způsoby a z těchto reakcí pak mohl Levinson čerpat diagnostické postřehy. Zvíře často hrálo stejnou roli jako hračky nebo kreslení při klasické herní terapii. Mělo však i něco navíc. Jingels nebyl jen pouhá hračka, se kterou si může dítě hrát, ale byl to živý kamarád, který na dítě reagoval, vyžadoval pozornost, lísal se k dítěti a těmito způsoby vyvolal zájem dítěte i různé reakce

mnohem efektivněji než obyčejné neživé hračky. Jingles také fungoval i jako určitý vzor základního chování, protože se, samozřejmě, stále choval jako pes, tj. chlemtal vodu z misky, olizoval si genitálie, atp. Podle reakcí dětí na toto základní psí chování pak Levinson mohl zjistit vodítka k vnitřním konfliktům, kterými se děti trápí (např. z reakce dětí na psa v situaci, kdy si pes olizoval genitálie mohl odvodit problém dětí se sexualitou, v jejich případě především s otázkou masturbace a mohl tak ukázat, že je to věc přirozená). [Melson 2005:109]

Levinson se zabýval také myšlenkou přítomnosti zvířat v nemocnicích, kde musejí být hospitalizovány děti, které jsou natolik narušené, že nemohou žít se svou rodinou. V přítomnosti zvířat by mohlo institucionální, chladné prostředí působit „lidštěji“. Zvířata by byla stálým, neměnným a uklidňujícím prvkem, který takovémuto institucím kvůli častému, každodennímu střídání lidských pracovníků chybí. Pro dítě je důležité mít někoho, koho by mohlo obejmout, s kým by se mohlo mazlit a milovat ho. Tuto roli může zvíře zastat výtečně. [Melson 2005:110]

Především první zkušenost s Jinglesem a uzdraveným chlapcem Johnnym dala Levinsonovi impuls ke zkoumání možností využití domácích mazlíčků jako pomocníků při psychoterapii a k jeho následné celoživotní práci. I když počátky nebyly příliš snadné. Levinson přednesl toto téma již v roce 1961 na Každoročním shromáždění americké psychologické společnosti, ale reakce veřejnosti byly velmi smíšené. Našly se i nadšené ohlasy, ale mnoho posluchačů považovalo tuto myšlenku za směšnou a absurdní. Později se ale ukázalo, že i další dětské psychiatři a psychologové měli podobnou zkušenost s domácími mazlíčky a postupně se začalo rozvíjet zkoumání zapojení domácích mazlíčků do psychoterapie. [Levinson 1997:38] Ohlas široké veřejnosti byl sice zprvu poměrně rozpačitý, ale podstatné bylo, že psychoterapeuté postupně začali přijímat myšlenku užitečnosti zvířat při terapii. Připodobňovali zvířata k jiným prostředkům, které využívali k terapii, jako například k nahrávacím zařízením, maňáskům, prstovým barvám na malování, atp. Nebo přímo považovali terapii s pomocí zvířete jako další variantu „herní terapie“. [tamt.:39]

Levinson měl s využíváním psího koterapeuta při psychoterapii velký úspěch. Díky jeho zkušenostem se na tuto možnost terapie obrátila i pozornost lékařské veřejnosti. Následně o pár let později v roce 1982 stanovil Levinson metodologické zásady nové vědní disciplíny, kterou nazval „pet-facilitated therapy“ neboli „zvířaty podporované terapie“ (resp. její nadřazené disciplíny – „vztah člověka a zvířete“). [Lacinová 2007:28] Levinsonovo zaměření se ale neomezovalo jen na odborné využití

terapie pomocí domácí mazlíčků. Byl přesvědčen, že zvířata mohou mít pozitivní vliv na léčbu pacientů nejen v terapeutických zařízeních, ale i v jednotlivých domácnostech. Cíle jeho postupů by se daly shrnout do tří bodů. V první řadě se má navodit mezi zvířetem a člověkem bezpečný kontakt, a to pokud možno ještě před zahájením samotné terapie. Dále je nutné umožnit zvířeti, aby sehrálo úlohu překlenovacího objektu (prostředníka), který „rozboří ledy“ mezi pacientem a terapeutem a umožní tak navázání komunikace, která by jinak vznikala poměrně obtížně. Nakonec se zvíře využije k překonávání konkrétních psychických bariér pacienta. [Odendaal 2007:58-59]

Levinsonův úspěch v léčbě pacientů, a to především dětských, s pomocí svého psa Jinglese jako koterapeuta z něj učinila nadšeného bojovníka za využití zvířat k odhalování problémů dětí a podněcování změn k lepšímu. Jeho práce však nespočívala jen v praktické rovině, ale i v té teoretické. První práce, která se týkala tohoto problému, se jmenovala *The dog as co-therapist* a byla publikována v roce 1962. Mezi Levinsonovy nejvýznamnější práce však patří především kniha *Pet-orientated Child Psychotherapy*, která vyšla v roce 1969 a dále o něco novější kniha *Pets and Human Development* z roku 1972.⁹ [Odendaal 2007:58] Levinson ve svých textech užíval výraz „pet¹⁰ therapy“ a jeho různé obměny, což se dá do češtiny nejpřesněji přeložit jako „terapie pomocí domácích mazlíčků“. Výrazy animoterapie či zooterapie se ustálily až později, ale význam zůstává stejný. Levinson byl tedy první, kdo popsal a definoval animoterapii.

Dr. Jon Geis a jeho kočky

Kromě Levinsona využíval v sedmdesátých letech 20. století svého domácího mazlíčka k léčbě pacientů i další psychoterapeut, o kterém se Levinson ve své knize také zmiňuje. Byl to Dr. Jon Geis, psychoterapeut, který se zabýval racionálně-emotivní

⁹ Žádná z těchto knih zatím nebyla přeložena do češtiny, proto zde uvádím pouze originální názvy.

¹⁰ Anglicky píšící autoři zabývající se tématem využívání živých zvířat k léčebným účelům často používají výraz „pet“ (mazlíček, atd.) namísto „animal“ (zvíře). Slovo „pet“ se dá do češtiny přeložit různě. Někdy se používá slovní spojení „zvířata v zájmových chovech“ (viz Odendaal 2007). Já raději používám výraz „domácí mazlíček“, který, podle mého názoru, lépe vystihuje podstatu slova. Oxfordský slovník angličtiny definuje slovo „pet“ jako: „Každé zvíře, které je domestikováno a ochočeno a chováno jako oblíbené nebo se s ním zachází se shovívavostí a láskou.“ [Oxford English Dictionary]

terapií, ve které terapeut, odborník, pomáhá pacientovi, aby se naučil sám o sobě a takovouto racionální, poznávací cestou vyřešil své problémy. Při sezeních s pacienty mu vždy asistovali jeho, původně pouliční, kocouři Charlie a Gunter. Geis zjistil, že kočky mohou být velmi užitečné jako pomoc při terapii a ze svých zkušeností získal některé zajímavé a užitečné poznatky. [Levinson 1997:40]

Geis pracoval jak s dětskými, tak i s dospělými pacienty. Když pracoval s lidmi, vždy byl v místnosti i Charlie a později i mladší Gunter. Někdy byli kocouři během sezení aktivní, pobíhali po místnosti, prali se, někdy řádili natolik, že je terapeut musel dát do jiné místnosti, aby neodváděli pozornost pacientů příliš. Jindy se zas lísali k pacientům, prozkoumávali jejich tašky nebo jim vyskočili na klín. Kocouři se chovali k pacientům přátelsky a často byli během sezení velmi aktivní. [Levinson 1997:40]

Geis našel několik způsobů jak využít kočičí asistenty při terapii. Prvním z nich bylo využití pacientovy reakce na zvíře. Například při negativní a ustrašené reakci poukázal terapeut na iracionálnost strachu obecně. S pomocí otázek typu „Proč se bojíme?“, „Čeho?“, „Jak by mi mohlo být ublíženo?“ apod. ukázal, že není čeho se bát. Naučil pacienty překonat strach tím, že si budou stále dokola opakovat tyto otázky, a tak se naučí čelit svým obavám. Druhým výborným využitím koček je „prolomení ledů“ – zvířata pomohou odstranit stísněnou nebo dusnou atmosféru, uvolnit nesmělé pacienty. Toto je umožněno tím, že se pacient zaměří na zvíře a nevěnuje pozornost své úzkosti a nervozitě. Další možností jak využít kočky je vést s nimi pomyslný rozhovor. Tento postup je vhodný především při práci s dětmi, ale v některých případech se dá využít i s dospělými, především když mají nějaký blok nebo se nechtějí zapojit do konverzace. Terapeut může například „mluvit“ prostřednictvím zvířete, když na pacienta mluví způsobem „co by asi tak řekl kocour Charlie pacientovi, kdyby mohl mluvit“ nebo terapeut může kocourovi přímo vyprávět o pacientovi. Je mnoho variant jak využít tuto možnost „rozhovoru se zvířaty“ a ty se těší velkému úspěchu, protože pro pacienta bývá jednodušší takováto nepřímá konfrontace skrze zvířátko. Poslední možností jak využít domácí mazlíčky k psychoterapii, kterou Jon Geis uvádí, je použití zvířat jako okamžité příklady aspektu „bytí“. Terapeut může pomocí zvířete poukázat i na hodnoty lidí, sebe samých, o jejich uvědomování si a nevědomí, ukázat rozdíl mezi soustředěním se na bytí a na bytí něčím, a tak podobně. To je tedy shrnutí závěrů, ke kterým došel Jon Geis ze svých zkušeností psychoterapeuta a díky svým kočičím asistentům. [Levinson 1997:40-41]

Samuel a Elizabeth Corsonovi

Po Levinsonovi to byli především Samuel a Elizabeth Corsonovi, kdo se zajímali o problematiku domácích mazlíčků a jejich využití k léčbě lidí. Levinson spolu s Corsonovými stáli v počátcích výzkumu animoterapie a její prospěšnosti a tak inspirovali k práci mnohé další. Corsonovi navázali na Levinsonovu práci hned na počátku sedmdesátých let v době, kdy oba pracovali na Psychiatrické klinice Státní univerzity v Ohio. [Bustad, Hines 1984:371] Uskutečnili řadu velmi užitečných studií, které se týkaly umístění pečlivě vybraných zvířat k pacientům na psychiatrickém oddělení. Došli k závěru, že primární indikací pro využití animoterapie je vzdorovitost pacientů vůči ostatnímu léčebnému režimu. Jejich pozorování ukázala, že zvířata slouží jako jakési katalyzátory sociálních interakcí. Corsonovi popsali rozšiřující se okruh „vřelosti a uznání“ jako výsledek pozitivní reakce těchto pacientů na zvířecí společníky. [tamt.:371] Terapeuti tak mohli zvířata využívat pro pozitivní nonverbální komunikaci s pacienty, kterou jim zvířata mohla nabídnout spolu se svojí láskou a taktilní jistotou. Cílem Corsonových v jejich terapii v první řadě bylo zlepšení nonverbální komunikace pacientů (jak mezi sebou navzájem, tak i s terapeuti). Dále pak bylo jejich cílem povzbuzovat u pacientů sebedůvěru a nakonec využít zvířata takovým způsobem, aby se pacienti postupně začali víc orientovat na realitu. [Odendaal 2007:59]

Corsonovi měli velký zájem o myšlenku využívání zvířat ve zdravotnických zařízeních. Proto vytvořili program, který nazvali „psychoterapie s pomocí domácích mazlíčků“ (*pet-facilitated psychotherapy*). [Serpell 1996:93] Ve svém psychiatrickém oddělení, kde pracovali, vybrali padesát pacientů, kteří byli nekomunikativní, stáhnutí do sebe a klasické léčebné metody na ně neměly příliš vliv. Každý pacient si pak mohl vybrat z blízkého útulku psa. Do konce studie vydrželo sedmačtyřicet pacientů, což byl velmi dobrý výsledek. Po skončení výzkumu Corsonovi konstatovali určité zlepšení u všech těchto osob, které zůstaly až do konce. Bohužel však zveřejnili výsledky pouhých pěti pacientů, u kterých bylo zlepšení jejich stavu výrazné. Celkově však Corsonovi hodnotili význam psychoterapie s pomocí domácích mazlíčků velmi pozitivně. Jak o tom referuje Serpell: „terapie s pomocí domácích mazlíčků pomohla pacientům rozvinout sebeúctu, nezávislost a sebedůvěru a proměnila je z nespolehlivých, nesamostatných duševně nemocných v sebejisté a zodpovědné jedince“. [tamt.:93] Přestože existovala možnost, že se pacienti upnou na své zvíře natolik, že přestanou projevovat zájem komunikovat s ostatními lidmi, nestalo se tak. Pes zde fungoval spíše jako sociální

„katalyzátor“, jako prostředník, díky kterému se tvořily pozitivní vazby mezi jedincem, ostatními pacienty a zaměstnanci oddělení. Podle Corsonových byl klíč v tom, že psi poskytli pacientům svou neohrožující a neodsuzující náklonnost, a proto dokázali prolomit jejich osamocenost, bezmoc a společenské uzavření. Proto Corsonovi viděli v této formě terapie ideální doplněk k usnadnění resocializačního procesu pacientů. [tamt.:93-94]

Erika Friedmannová

Další, kdo stojí za zmínku pro svou práci v oblasti animoterapie, je Dr. Erika Friedmannová. Ta přišla v roce 1977 v rámci své disertační práce se zajímavou studií, která přinesla překvapivé a užitečné výsledky do oblasti animoterapie a kardiovaskulárních onemocnění. Friedmannová v té době studovala doktorská studia na Pensylvánské univerzitě a studii, o které zde budu psát, vykonávala v rámci své disertační práce. Na studii spolupracovala s několika dalšími odborníky, v první řadě s Dr. Aaronem Honori Katcherem (docent na lékařské fakultě, veterinární fakultě a fakultě zubního lékařství na Pensylvánské univerzitě), dále pak s Dr. Jamesem J. Lynchem (profesor psychiatrie na lékařské fakultě Marylandské univerzity) a s Dr. Sue Ann Thomasovou. [Friedmann a kol. 1980:307] Studie ve své době poskytovala hlavní důkazy o užítku zvířat na zdraví člověka. Byla velmi často citována v populární literatuře a především sloužila jako první studie zveřejněná v lékařském časopise, která dokumentovala vlastnictví domácích mazlíčků jako faktor, který přispívá k prevenci nemocí. [Beck, Katcher 2003:79]

Studie se zabývala vlivem sociální izolace a sociálních podmínek na přežití skupiny pacientů, kteří byli hospitalizováni na jednotce koronární péče s diagnózou infarktu myokardu (IM) nebo angínou pectoris (AP). Podstatným cílem studie bylo také zjistit spojitost mezi vlastnictvím domácích mazlíčků a přežitím pacientů (protože domácí mazlíčci, stejně jako lidé, jsou zdrojem přátelských vztahů, což může mít vliv na kvalitu života pacientů a tudíž i na následné přežití). Friedmannová začala s prací již roku 1975 a to hledáním účastníků do své studie. V univerzitní nemocnici navštěvovala pacienty s diagnózou MI nebo AP a do března 1977 získala informovaný souhlas od 96 pacientů, kteří se zúčastnili následné studie. Během doby, kdy se tito pacienti v nemocnici

zotavovali, udělala Friedmannová s každým rozhovor sestávající ze dvou částí. První část tvořil soupis sociálních údajů, který byl navržen tak, aby ohodnotil pacientův socioekonomický status, sociální síť, geografickou mobilitu a životní situaci. V tomto soupisu byly také položky o vlastnictví domácích mazlíčků. Druhou část interview tvořil dotazník, který měl za úkol zmapovat duševní rozpoložení pacienta. Tyto údaje se zjišťovaly, protože všechny mohou ovlivnit přežití pacientů. Sociální izolace, deprese, rozpad rodiny, sociální a geografická mobilita, zhoršení podmínek prostředí v blízkém okolí a mnoho dalších okolností může vést ke zhoršení zdravotního stavu. [Friedmann a kol. 1980:307-308]

Studie trvala ještě rok po propuštění pacientů z nemocnice domů, kde byli také průběžně sledováni. Po uplynutí této doby mohlo nastat vyhodnocování výsledků, porovnání pacientů, kteří přežili (78), a těch, kteří do té doby zemřeli (14), a zjišťování, jaké mezi nimi byly rozdíly. (Se zbylými čtyřmi účastníky ztratili výzkumníci kontakt.) Výsledky studie potvrdily, že sociální kontakty a vztahy mají významný dopad na zdraví člověka. Dále pak ukázaly, že podstatně výraznější šanci k přežití po prodělané kardiovaskulární nemoci měli majitelé domácích mazlíčků než ti, kdo žádné zvíře neměli. [Friedmann a kol. 1980:308-310]

Aby nic nezanedbali, Erika Friedmannová a její spolupracovníci vzali v úvahu možnost vlivu jiných okolností (např. zda lidé s domácími mazlíčky nevyvíjejí větší fyzickou aktivitu než lidé bez zvířete nebo zda nemá na výsledky vliv manželství). Výsledky studie ale vyvrátily vliv jiných faktorů, takže se opravdu potvrdil účinek přítomnosti zvířat. Domácí mazlíčci poskytují svým majitelům zaměřenou na každodenní radostné aktivity. Díky nim získávají lidé, kteří již nějaký čas nepracují a nemají žádnou odpovědnost vůči plánovaným aktivitám, jistý zdroj řádu a zodpovědnosti (už jen tím, že svá zvířata musí denně krmit a venčit, ale také si s nimi mohou povídat a mazlit se). Domácí mazlíčci jsou také neomezeným a dostupným zdrojem pozornosti, které se jejich majitel nemusí doprošovat. Výhody fyzického kontaktu a poskytnutí terče pozornosti, které domácí mazlíčci nabízejí, mohou mít přímé fyziologické účinky. Například bylo zjištěno výrazné snížení srdečního tepu a krevního tlaku v důsledku mazlení se s psími mazlíčky a koňmi. I obyčejný fyzický kontakt může vyvolat fyziologické změny u člověka. Další příklad – potěšení z pouhého sledování, jak si kočky hrají, nebo rybiček v akváriu může být pro člověka mnohem větší relaxací než například hypnóza či meditace. Domácí mazlíčci tedy mohou být snadno dosažitelným zdrojem duševní útěchy

pro starší pacienty s ischemickou chorobou srdeční, kteří jsou často izolovaní a osamělí. [Friedmann a kol. 1980:310-311]

Friedmannová a její spolupracovníci však nezůstali pouze u této studie. Následně navázali dalšími experimenty, které by mohly prokázat a případně i vysvětlit fyziologické reakce lidí na zvířata. V jednom takovém experimentu chtěli prokázat, že domácí mazlíčci nějakým způsobem pomáhají svým majitelům fyzicky odpočívat. Fyziologické změny se měly ukázat prostřednictvím změny krevního tlaku lidí ve čtyřech různých situacích. V prvním případě lidé pouze seděli a v klidu odpočívali, v druhém měli číst nahlas, ve třetím mluvit k výzkumníkovi a v posledním případě se vítali se svými psy. Přičemž druhá a třetí situace, kdy měli účastníci nahlas číst nebo mluvit k výzkumníkovi, je vystavovala stresu z přednesu. To se také odrazilo ve výsledcích zvýšením krevního tlaku. Ale když se ti samí účastníci vítali se svými psy a mluvili na ně, krevní tlak se jim snížil až do klidové úrovně nebo na ještě nižší hodnoty. [Serpell 1996: 99]

Tyto dva příklady patří stále k počátkům výzkumné práce v oblasti vlivu zvířat na zdraví člověka. I Erika Friedmannová a její spolupracovníci se dále věnovali tomuto tématu a pokračovali ve své práci. Avšak cílem není se zde rozepisovat o všech studiích, které vytvořili. Výše zmíněné studie jsou dostatečnou ukázkou, kudy se ubíral výzkum animoterapie od sedmdesátých let dvacátého století.

Aaron Honori Katcher

Aaron Honori Katcher je psychiatr a emeritní profesor Pensylvánské univerzity, kde působil na lékařské fakultě, veterinární fakultě a fakultě zubního lékařství. Jeho výzkum se zaměřuje především na kognitivní a fyziologické důsledky interakcí mezi lidmi a zvířaty. [Flynn 2008:401] O Katcherovi již byla řeč výše, protože spolupracoval se zmíněnou Erikou Friedmannovou a to na více studiích, které zkoumaly vliv zvířat na zdravotní stav lidí (např. viz předchozí kapitola). Proto se o něm již nebudu rozepisovat tak obšírně.

Katcher se mimo jiné zabýval i méně zkoumanými zvířaty v animoterapii – akvariijními rybičkami. Každého by asi hned nenapadlo, že i tato drobná zvířátka, s kterými nemůžeme mít fyzický kontakt a můžeme je obdivovat pouze očima, mohou mít uklidňující vliv na člověka. Katcher provedl experiment ve své ordinaci. Zde posadil

účastníky experimentu před akvárium, a zatímco oni pouze sledovali hemžení tropických akvariálních rybek, měřil jejich krevní tlak. Výsledky ukázaly pokles krevního tlaku pacientů na nižší úroveň, než byla hodnota jejich krevního tlaku při pouhém odpočívání v ordinaci a pozorování holé zdi. [Serpell 1996: 100] Jak sám uvádí: „Pozorovat vlnící se barevnost rybek v akváriu je stejně tak účinný způsob relaxace, jako ty nejvyumělkovanější východní techniky meditace.“ [Beck, Katcher 1996:xiv] Takže, jak je vidět na tomto příkladu, k animoterapii se nemusejí využívat pouze klasičtí domácí mazlíčci, jako jsou psi, kočky nebo koně. Stejně dobře mohou v určitých situacích posloužit i malé rybky v akváriu.

Odendaal stručně shrnuje výhody, které mohou zvířata člověku podle Kathera poskytovat. S ohledem na psychický stav člověka mu mohou poskytnout v první řadě úlevu od samoty. Dále mu pak dávají možnost naplnění potřeby o někoho pečovat a také zaměstnávají lidi takovým způsobem, že mohou zůstat aktivní a nepodléhat pohodlnosti. Když se tyto tři základní potřeby naplní, mohou se lidé zbavit psychické deprese a sociální izolace. Kromě toho mohou zvířata fungovat jako spřízněné bytosti, kterých je možné se dotýkat a hýčkat je, člověk se může těšit z jejich estetické hodnoty a nakonec dávají člověku pocit jistoty a bezpečí. Toto všechno pak nakonec může vést ke zvýšení psychické stimulace, zbavení se úzkosti a ke kvalitnější relaxaci lidí. Zvíře také ulehčuje kontakt pacienta s terapeutem. Ten totiž v přítomnosti zvířat působí důvěryhodněji a může pak lépe pokračovat v terapii. [Odendaal 2007:60-61]

V osmdesátých letech spolu s Alanem Beckem (ředitel Centra pro vztahy člověk-zvíře a profesor ekologie zvířat pro nadaci Dorothy N. McAllister [Flynn 2008:401]) publikoval knihu *Between pets and people: the importance of animal companionship*, která se zabývá vlivem zvířat na zdraví člověka. Kniha zkoumá duševní a fyzické výhody, které může mít vlastnictví domácích mazlíčků. Analyzuje komplexní vztah mezi lidmi a domácími mazlíčky, rozebírá, jakou roli měla zvířata v minulosti a jakou mají dnes v životech lidí a také naopak i lidé v jejich. Mimo jiné se zde píše o různých okolnostech, při kterých mohou zvířata hrát terapeutickou úlohu, tj. od domácího prostředí až po léčebná zařízení. V devadesátých letech pak vydali tuto knihu ještě v druhé, přepracované edici, která bere v úvahu i poznatky z novějších výzkumů. [Odendaal 2007:62; Beck, Katcher 1996] Takže tuto knihu mohu doporučit pro hlubší náhled do práce Aarona Honori Katchera a Alana Becka a pro zájemce o tuto tematiku.

OD OSMDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ AŽ K DNEŠKU

Na práci Borise M. Levinsona, manželů Corsonových, Eriky Friedmannové a Aarona H. Katchera navázali mnozí další. Již v osmdesátých letech vznikly podnětné publikace a studie, které se zabývaly vlivem zvířat na zdraví člověka. Cílem této práce není podat ucelený seznam publikací, ani rozebírat jednotlivé studie, proto se tato část bude věnovat jen několika vybraným, které poskytnou dostatečný náhled.

V počátku osmdesátých let uskutečnili výzkumníci pod vedením Alana Becka studii, která sledovala účinky přítomnosti zvířat v terapeutickém prostředí v průběhu rehabilitace psychiatrických pacientů. V této studii zjistili, že zvířata v místnosti, kde probíhala terapie, měla pozitivní vliv na pozornost pacientů a jejich zapojení. [Odendaal 2007:62] Tématu humánně-animálních interakcí se věnovalo ve svých knihách také více autorů. Např. již výše zmíněná kniha *Between pets and people: the importance of animal companionship* Alana Becka a Aarona H. Katchera nebo další kniha od stejných autorů *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals*. Dalšími, kdo se zabývali tímto tématem, byli Bruce Fogle (např. kniha *Pets and Their People*), Phil Arkow (*Dynamic Relationship in Practice: Animals in Helping Professions*) a mnozí další. Využití zvířat pro staré lidi je tématem knihy Odeana Cusacka a Elaine Smithové *Pets and the Elderly – The Therapeutic Bond*. Odean Cusack o pár let později vydal další knihu – *Pets and Mental Health*, která se tentokrát týkala mentálně nemocných pacientů a mimo jiné zde píše i o prospěšnosti přítomnosti psů v rehabilitačních zařízeních pro psychiatrické pacienty. [tamt.:62-65]

Situaci využívání zvířat k léčbě lidí v USA v devadesátých letech dvacátého století shrnuje ve svém článku nazvaném „Puppy Love Can Be Therapeutic, Too“ Rebecca Voelkerová (článek byl otištěn roku 1995 v časopise *Journal of the American Medical Association*). Po spoustě neoficiálních zpráv a hrstce publikovaných údajů z minulých desetiletí, které předznamenávaly zdravotní přínos vlastnictví domácích mazlíčků, vznikly v devadesátých letech tisíce programů se zvířecími společníky po celé zemi. Odhadem vzniklo ve Spojených státech okolo dvou tisíc programů terapie za pomoci zvířat (AAT). Nejčastějšími programy AAT jsou ty, které jsou realizovány ve formě psychoterapie a tělesné rehabilitace. Nejčastějším zvířecím terapeutem v těchto programech je pak pes. [Voelker 1995:1897]

Různé studie a další práce následovaly samozřejmě i v dalších letech. 21. století pokračuje ve šlépějích svých předchůdců a rozšiřuje obor o nové poznatky. Jako příklad může posloužit například studie z roku 2009, která zkoumala vliv terapie za pomoci zvířat (AAT) v léčbě závislých pacientů na návykových látkách. Studii uskutečnili tři výzkumníci (Martin C. Wesley, Neresa B. Minatrea a Josua C. Watson) v Kentucky ve Spojených státech. Účelem studie bylo zhodnotit vliv AAT na skupinová sezení dospělých, kteří jsou závislí na návykových látkách. [Wesley a kol. 2009:137] Studie se zúčastnilo 231 účastníků, kteří byli rozděleni do čtrnácti experimentálních (s přítomností psa při sezeních) a kontrolních (bez psa) skupin. Jako terapeutické zvíře se studie účastnil pes, konkrétně to byla fenka křížence beagla. Všichni účastníci se léčili ze závislosti na minimálně jedné návykové látce (od alkoholu a metamfetaminů až po halucinogeny). Výsledky studie ukázaly, že AAT může výrazně zlepšit kvalitu terapeutického vztahu, který tak může vést k lepším výsledkům léčby a ke snížení fyziologických indikátorů psychického stresu. Rezidenční léčebná centra a potencionální programy ambulantní léčby tak mohou zlepšit svou léčbu. AAT může zmírnit stres a může zvýšit motivaci k účasti na terapii, což následně vede k úspěšnějšímu zotavování. [tam.:137-147]

Animoterapie mimo USA

Přestože ve Spojených státech existuje nejspíš největší množství materiálů o animoterapii (knižních publikací, výzkumů, studií apod.), i jinde ve světě se tento obor dočkal pozornosti odborné veřejnosti, začal se rozvíjet, vznikaly různé studie a jiné práce o animoterapii, zakládaly se nové obory atd. Například v Austrálii, konkrétně ve městě Melbourne se v roce 1981 uskutečnila výborně navržená studie, jejímž cílem bylo zhodnotit vliv animoterapie na celkovou morálku a spokojenost skupiny postarších obyvatelů sanatorií. [Serpell 1996:95] Hlavní experimentální skupinu tvořilo padesát osm pacientů Caulfieldovy nemocnice. Většinou to byli postarší lidé (kolem osmdesáti let), kteří většinou trpěli různými obtížemi typickými pro staré lidi (např. artritidou, stařeckou demencí, kardiovaskulárními onemocněními, apod.). Kromě experimentální skupiny byla také vybrána kontrolní skupina postarších pacientů, kteří pobývali na jiném oddělení. Na začátku studie byly obě skupiny pacientů podrobeny různým měřením, která se týkala spokojenosti, pohyblivosti, bdělosti, vztahů s ostatními pacienty, atd. Následně byl do

oddělení, které obývali pacienti z experimentální skupiny, přiveden bývalý slepecký pes, fenka Honey. Ta tam pobývala spolu s pacienty po následujících šest měsíců a zpříjemňovala tak pacientům jejich pobyt v nemocnici. Po celou tuto dobu členové personálu pravidelně opakovali u experimentální i kontrolní skupiny své psychologické posudky. Již v průběhu studie byla v experimentální skupině zaznamenána řada pozitivních změn. Podle vyhodnocení dat byli pacienti šťastnější a celkově veselejší, byli více vnímaví, snadněji se pohybovali, více se zajímali o druhé, takže se zlepšily i vztahy mezi pacienty navzájem, ale i s personálem. Celkově měli pacienti větší vůli žít a více si život užívali. A nebyly to jen malé změny, ale statisticky významné ve srovnání se stavem pacientů před začátkem studie a ve srovnání s kontrolní skupinou, která neměla žádný kontakt se psem. Ta dokonce nezaznamenala žádné změny během výzkumu, zůstala v podstatě stejná. Pacienti z kontrolní skupiny se oproti experimentální skupině celkově hůře pohybovali, neprojevovali velký zájem o ostatní a byli celkově uzavřenější. Přestože výsledky studie dopadly velmi optimisticky, musí se brát ohled na možné nepřímé ovlivnění výsledků očekáváním pozitivního výsledku. [tamt.:95-96]

Nakonec ani Evropa nezůstala příliš pozadu a zapojila se do širokého oboru využívání zvířat k léčebným účelům a jeho výzkumu. Od osmdesátých let se postupně připojují k praktikování animoterapie a výzkumným aktivitám i evropské státy. Jedním z prvních států bylo Německo, kde se nejvíce využívá terapeutické ježdění na koni, dále pak různé aktivity či terapie se psy. Vznikají různé spolky, podporu poskytují psychologové, psychiatři, pedagogové a jiní specialisté. K rozvoji oboru se postupně připojují i další země. [Lacinová 2007:29] Například v Rakousku vznikla studie, která zkoumala, zda má přítomnost psů vliv na společenské chování školních dětí ve třídě. Studie proběhla na základní škole ve Vídni a zúčastnilo se jí dvacet čtyři dětí. Se souhlasem rodičů bylo jejich chování po dvě hodiny týdně nahráváno na video. Nejprve po dobu jednoho měsíce bez přítomnosti psů, což bylo kontrolní období. Poté následovalo stejně dlouhé experimentální období, které se odlišovalo přítomností psů ve třídě. Na konci studie se vyhodnotilo pozorované chování dětí. Největší rozdíly byly sice v zájmu dětí o psa, ale celkově se skupina stala více homogenní následkem snížení extrémního chování (např. agresivity). Také jedinci, kteří byli dříve spíše uzavření, se více společensky zapojovali. Přestože děti strávily spoustu času pozorováním psa a kontaktem s ním, také věnovaly více pozornosti učitelům. Takže závěrem studie bylo, že přítomnost psa ve třídě může pozitivně stimulovat společenskou soudržnost dětí a také

může poskytnout poměrně levný a dostupný prostředek pro zlepšení kvality výuky. [Kotrschal, Ortbauer 2003:147]

Jiná studie proběhla ve Španělsku a týkala se posouzení vlivu terapie s pomocí psa na léčbu pacientů s chronickou schizofrenií, kteří žijí v jednotkách s dlouhodobou péčí. Studie se uskutečnila v Nemocnici svatého Jana ve Španělsku a účastnilo se jí dvacet čtyři pacientů, kteří byli rozděleni do dvou skupin. Jedné, kde při léčbě asistoval terapeutický pes a druhé bez psa. Výsledky ukázaly, že pacienti ze skupiny, kde byl přítomen i pes, vykazovali zlepšení v oblasti sociálních kontaktů a také sami vnímali kvalitu svého života v oblasti společenských vztahů výrazně lépe. Studie však měla svá omezení, už jen tím, že velikost zkoumaného vzorku byla malá. Proto se výsledky studie nedají příliš generalizovat. [Villalta-Gil a kol. 2009:149-156]

To jsou však jen příklady z řady prací, které vznikly a i dnes stále vznikají nové výzkumy, vydávají se tematické publikace, zakládají se různé organizace apod. Ale účelem této práce není podat pouhý výčet všeho, co dodnes vzniklo. Tyto studie sloužily pro příklad, jak se s tímto oborem pracuje i mimo Spojené státy a že i zde je mu věnována pozornost odborné veřejnosti. Podstatné tedy je, že tématu animoterapie se odborná veřejnost i v Evropě a Austrálii nadále věnuje a rozvíjí široký potenciál tohoto oboru.

Animoterapie v České republice

V České republice se animoterapie teprve rozvíjí a nemá dlouhou historickou tradici. Jedinou výjimku tvoří hiporehabilitace (terapie s pomocí koně), jejíž určité začátky se datují až k roku 1947. Nejspíš tak je nejstarším využitím zvířete k léčebným účelům v Čechách. V současné době je garantem hipoterapie v České republice Česká hiporehabilitační společnost (ČHS), o které bude řeč ještě v následující kapitole. [Vízdalová 2007:221]

Jako druhá nejvyužívanější a také možná i nejznámější je canisterapie, neboli terapie s pomocí psa. Poprvé byl pojem canisterapie v České republice použit v roce 1993. V té době se zde začínaly rozvíjet organizované aktivity se psy a začal se vytvářet systémový přístup a metodika využívání psů při terapii. Průkopnicí v tomto oboru byla

Jiřina Lacinov¹¹, kter se zaslouřila, spolu s brnnskm sdruřenm FILIA, o vznik canisterapie v esk republice. [Tich 2007:112] Dalřm vznamnm krokem pak bylo v roce 1997 zalořen Canisterapeutick společnosti, kter při tvorbě normativů a metodiky vycházela ze zahraničních zkuřenost. Canisterapeutick společnost zavedla do esk republiky první systém udělování terapeutických atestů pro psy a zavedla nvřtevn program. Tento krok způsobil obrovsk nárůst canisterapeutick praxe. Tou dobou se také začalo o canisterapii mluvit i v médiích a tak se tato forma terapie začala dostávat mezi laickou i odbornou veřejnost. [tamt.:113] K rozvoji canisterapie v esk republice dále pispela mezinrodn konference IAHAIO (International Association of Human-Animal Interaction Organizations), kter se uskutečnila pod zstitou Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvratm (AOVZ; tyto organizace budou jeřt zmnny v následující kapitole) v Praze v roce 1998. Po rozpadu canisterapeutick společnosti kolem roku 2000 vznikaly rzn samostatn regionln organizace, kter ale nebyly vzjemn propojen, takře dořlo k nejednotnému vývoji canisterapie. S pibyvjcmi zkuřenostmi se vedle nvřtevnho programu začaly rozvíjet i dalř formy a metody canisterapie (např. skupinov terapie, polohování apod.). Po urit době převládla potřeba celkového sjednocen v canisterapii a tak v roce 2003 vznikla zařtitujc organizace – Canisterapeutick asociace (CTA), o kter bude rovnř ře níže. [tamt.:112-113]

(Canisterapie v domov pro seniory. Zdroj: Staffová 2007:88)

Od poatku zaveden canisterapie vzniklo (i zaniklo) v esk republice mnoho organizací a jednotlivců, kter se zabvj touto činností. K tm znmjřm pat

¹¹ Jiřina Lacinov je psycholořka Domova pokojného str Charity, působila jako členka Sdruřen Filia a ředitelka stacionre pro zdravotn postiřen klienty „Kamenka“ v Brně. [Velemínský 2007:331]

například Pomocné tlapky o.p.s. Tato společnost byla založena v roce 2001 a zabývá se chovem, předvýchovou a výcvikem asistenčních psů pro osoby tělesně postižené (např. pro lidi upoutané na invalidní vozík nebo nevidomé pacienty). Pomocné tlapky se věnují také canisterapii a dalším aktivitám s tím spojeným. [<http://www.pomocnetlapky.cz>]

Felinoterapie, neboli využití kočky v rámci animoterapie, je další metodou, která se v České republice využívá. Felinoterapie využívá pozitivní interakce mezi člověkem a kočkou k léčbě nebo podpoře zdraví člověka. V České republice funguje většinou nezávisle, jednotliví členové obvykle pracují samostatně, ale zároveň přitom bývají členy různých organizací. Organizovaně, cíleně a metodicky se z chovatelských sdružení v České republice věnuje felinoterapii (konkrétně návštěvní službě, která obvykle slouží jako aktivizační metoda pro děti se specifickými potřebami, ale i pro zdravé děti, pro seniory, kterým také zpestřuje život v sociálních zařízeních) pouze Nezávislý chovatelský klub (NCHK). NCHK vznikl v roce 1995 v Mladé Boleslavi a jeho zakladatelkou je Daniela Hypšová¹². NCHK se zabývá ochranou a chovem ušlechtilých i domácích koček. V roce 2003 vznikl při NCHK Odbor zooterapie, který sdružuje dobrovolníky–chovatele pracující v oblasti návštěvní služby. [Hypšová 2007:263]

Zastřešující organizace v animoterapii

V poslední třetině 20. století také začaly vznikat různé zastřešující organizace. Ty jsou důležité především z hlediska praxe a pro sjednocování metodologie a norem. [Lacinová 2007:29] K nejznámějším patří mezinárodní organizace International Association of Human-Animal Interaction Organisations (IAHAIO, název v překladu zní „Mezinárodní organizace sdružující společnosti zabývající se výzkumem vztahů mezi člověkem a zvířaty“), která vznikla roku 1992 jako výsledek dlouhodobé spolupráce několika menších organizací z celého světa (konkrétně z Francie, USA, Austrálie, Kanady, Rakouska, Velké Británie a Jižní Afriky). IAHAIO se od té doby postupně rozrůstá o nové členy, mimo jiné i o Českou republiku prostřednictvím Asociace zastánců

¹² Daniela Hypšová je v České republice nejznámější a uznávanou odbornicí na felinoterapii. Stála u zrodu felinoterapie v Čechách a zpracovala její metodiku. Nadále se felinoterapií zabývá na úrovni teorie, metodologie a vzdělávání, ale i prakticky. O felinoterapii přednáší na seminářích a publikuje zejména v populárně naučné literatuře. [Velemínský 2007:331]

odpovědného vztahu k malým zvířatům, o které se ještě zmíním níže. IAHAIO se zabývá výzkumem a praktickou aplikací aktivit se zvířaty. Navíc také pravidelně organizuje celosvětové konference o interakcích mezi lidmi a zvířaty, na kterých vědci z celého světa prezentují výsledky svých nejnovějších výzkumů v oblasti. [Lacinová 2007:28; Tichá 2007a:44; <http://iahaio.org>]

Největší organizací v oblasti vztahu člověk-zvíře je Delta Society. Delta Society je mezinárodní organizace pro ochranu přírody a vztahy mezi zvířaty a lidmi a jejím hlavním zaměřením je terapie pomocí zvířat. Byla založena v roce 1970 v USA. Delta Society spojuje různé dobrovolníky se zařízeními, která žádají o návštěvní programy s domácími mazlíčky. Programy Delta Society zahrnují začleňování zvířat do života obecné populace (k podporování zdraví), nemocných lidí (pro zlepšení léčby) i pro lidi s tělesným postižením (aby tak zvýšili jejich nezávislost). [Tichá 2007a:44; <http://deltasociety.org>]

European Society for Animal Assisted Therapy (neboli ESAAT) v překladu znamená Evropská asociace terapie za pomoci zvířat (nebo také Evropská asociace terapie AAT). ESAAT vznikla v roce 2004 v Rakousku. Založily ji organizace z několika zemí, mimo jiné také z České Republiky (Canisterapeutická asociace), dále pak z Rakouska, Německa, Švýcarska a Maďarska. Organizace vznikla s cílem zastřešit jednotlivé evropské národní organizace, které se zabývají animoterapií a případně také jednotlivé dílčí spolky. Cílem asociace je vytvořit a garantovat společné standardy v animoterapii (v oblasti přípravy, atestací a udělování certifikátů terapeutickým týmům). Dále pak asociace usiluje o vytvoření nové profese, která by se zabývala animoterapií a byla by mezinárodně uznávaná. [Tichá 2007a:46]

To byly nejznámější zastřešující organizace ve světě. Ale i v České republice funguje několik zastřešujících organizací. V první řadě to je Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům (AOVZ), která byla založena v roce 1995 v Praze za účelem šíření a prohlubování myšlenky pozitivních vlivů, které má soužití lidí se zvířaty. Prostřednictvím této národní asociace je Česká republika od roku 1995 členem IAHAIO. AOVZ sdružuje přední odborníky z různých vědních disciplín jako například psychologie, psychiatrie, pedagogiky, gerontopsychiatrie, zoologie či zvěrolékařství. [Tichá 2007a:44; Lacinová 2007:28] „Asociace si klade za cíl podporovat odpovědný přístup k chovu malých zvířat v rodinách a různých zařízeních a vzdělávat širokou veřejnost. Informovat o výsledcích odborných a vědeckých prací, které se zabývají vztahy mezi zvířaty a lidmi. Praktickými programy informovat o těch, kteří pracují se

zvířaty, a napomáhat chovatelům ke zdokonalování jejich péče o malá zvířata.“
[<http://www.aovz.cz>]

Další významnou organizací působící v České republice je Canisterapeutická asociace (CTA). Jak už jsem se zmínila v předchozí kapitole, CTA byla založena v roce 2003. CTA je zastřešující organizací pro organizace, které se zabývají canisterapií, ale i jinými typy animoterapie (kromě hiporehabilitace), jako například felinoterapií, lamaterapií, apod. „Cílem a posláním CTA je především zastřešovat, metodicky vést a sjednocovat organizace zabývající se canisterapií a prosazovat jejich cíle. Vytvářet a doporučovat základní pravidla pro práci v canisterapii. Canisterapii metodicky zpracovat a usilovat o její uznání jako podpůrné léčebné metody, zvyšovat odbornost canisterapie a vzdělávat pracovníky v canisterapii. Poskytovat informace o canisterapii členským subjektům i veřejnosti. Působit v oblasti propagace a osvěty.“ [Tichá 2007a:45]

Poslední organizace, o které se zde zmíním, je Česká hiporehabilitační společnost (ČHS). ČHS zaštiťuje v České republice oblast hiporehabilitace. Je to dobrovolné, nezávislé a nepolitické občanské sdružení, které vzniklo v roce 1991 za účelem šíření rehabilitace prostřednictvím koně, včetně psychoterapeutického přístupu, integrace a sportovního vyžití postižených. ČHS sdružuje různé odborníky, kteří využívají v rámci své práce koně (od lékařů, fyzioterapeutů a lékařů až po pedagogy a jezdecké instruktory). Kromě různých odborníků sdružuje i samotné klienty. Jedním z hlavních cílů ČHS je zajištění odborných pracovišť, kde se hiporehabilitace provádí. Zaštiťuje také výuku pro odborníky, kteří pracují v hiporehabilitaci, zprostředkovává kontakt mezi jednotlivci a organizacemi a věnuje se dalším činnostem, které se týkají hiporehabilitace. [Vízdalová 2007:221; <http://chs.unas.cz>; Tichá 2007a:46]

SHRNUTÍ A ZÁVĚR

Zvířata provázejí člověka po celé dějiny jeho existence. Žijí po jeho boku už odnepaměti, a proto je není a nikdy nebylo možné vydělit z lidského života. Vždy a v každé kultuře existovalo mnoho názorů na zvířata, mnoho přístupů k nim. Tato práce se ovšem zabývala pouze jedním aspektem soužití zvířat a lidí, a to využitím živých zvířat k léčebným účelům. I o tom existují velmi staré záznamy, jak dokazuje část této práce věnovaná období starověku. Díky dochovaným stélám z Epidauru jsme se mohli dozvědět o velmi starém využití zvířat k léčbě pacientů – skrze posvátné psy, hady a další zvířata, která se pojila s kultem léčitelského boha Asklépia. Je možné, že toto je nejstarší dochovaný záznam o využití zvířat k léčbě lidí. Také je možné, že se zvířata pro léčbu lidí využívala i v dřívějších dobách. Dalo by se o tom spekulovat a vytvářet různé teorie. Ale tyto stély podávají faktický a hmotný důkaz v podobě dochovaných zaznamenaných příběhů vyléčených lidí, kteří si chodili pro pomoc do svatyně. Tyto stély dokazují, že myšlenka využití zvířat k léčbě pacientů se vyskytovala již před velmi dávnou dobou a není to jen nějaký „módní trend“ či „alternativní medicína“ poslední doby.

Ve starověku fungovalo toto využívání živých zvířat k léčbě skrze víru v nadpřirozené schopnosti či spojování zvířete s Bohem. Vždyť i v chrámu v Epidauru nemocní věřili, že skrze zvíře, např. psa či hada, na zem přichází léčit nemocné bůh Asklépios nebo že Asklépios používá tato zvířata jako prostředek, skrze který léčí nemocné. O tom svědčí i příběhy, které zaznamenává Lynn R. LiDonnici ve své knize *The Epidaurian Miracle Inscriptions: Text, Translation and Commentary*, uvedené v této práci v kapitole o Asklépiovi. Je zajímavé, že o několik století později ve středověku také existovaly případy, kdy lidé věřili v léčebnou moc zvířete, která opět byla brána jako nadpřirozená, spojená s „vyšší mocí“. Psi doprovázeli různé světce (např. svatého Rocha) nebo mohl vzniknout kult svatého psa – Svatého Guineforta.

Ze středověku pochází ale také nejstarší využívání živých zvířat k léčení ve smyslu, jak tomu rozumíme dnes, tzn. přímé působení zvířat k léčbě lidí (ne skrze jeho nadpřirozenou sílu, spojení s bohem apod.). To se nacházelo v jednom městě v Belgii nazvaném Gheel. Toto zvláštní místo bylo unikátní svým přístupem k duševně nemocným pacientům, kteří sem byli umístěni. Gheel fungoval jako běžné město, kde ale vedle sebe žili duševně nemocní lidé a zdraví lidé, bez mříží, bez speciálních opatření, svobodně a aktivně. A přestože zvířata nebyla přímou součástí léčby nemocných, byla

nedílnou součástí jejich každodenního života v Gheelu, takže mohla i nepřímým způsobem zdraví pacientů ovlivňovat. Bohužel z tohoto zařízení existuje poměrně málo záznamů z prvních století jeho existence, takže se musíme spoléhat pouze na výpovědi z dob o mnoho mladších.

Poměrně dobře zdokumentovaná je pak existence jiného zařízení v Anglii, York Retreatu, jehož kořeny sahají do 18. století. Toto kvakery založené zařízení reagovalo na špatný přístup k duševně nemocným lidem v té době. Zakladatel William Tuke a jeho společníci chtěli zřídit místo, kde se bude s pacienty nakládat jako s jinými stejně hodnotnými lidskými bytostmi, kde by nebyli pacienti omezováni v pohybu např. mřížemi a kde by mohli žít příjemnější, uvolněnější život. Je možné, že inspirací pro svobodnější život pacientů, kdy se můžou setkávat s ostatními lidmi a léčbu jim zpříjemňují i jiní živí tvorové, mohl York Retreatu být právě zmiňovaný Gheel. Je možné, že zvěsti o Belgickém městečku se donesly i přes moře do Británie. Nebo se jen zakladatelé dokázali vžít do neútěšné situace pacientů, mezi kterými mohli být jejich příbuzní, a toužili vytvořit místo, kde by se mohli cítit dobře. Každopádně ale mohl York Retreat inspirovat další instituce, které později vznikaly, a svým přístupem by mohl sloužit za vzor i dnes. Jednou z institucí, která se nejspíše inspirovala systémem v York Retreatu, byl Bethel. Bethel vznikl v 19. století, ke konci novověku v Německu a stejně jako výše zmíněné instituce fungoval na principu svobody pro pacienty a také využíval jako součást jejich léčby zvířata.

S koncem 19. století také skončilo jedno dlouhé období. Období, ze kterého máme jen částečné záznamy o využívání živých zvířat k léčbě lidí. Do této doby to byly spíše jen útržkovité záznamy, spíše jen jednotlivé případy, které se objevily jednou za několik desítek či stovek let na různých místech. Ale i ty jsou důležité pro dějiny animoterapie jako určití předchůdci oboru, který dnes zahrnuje širokou škálu možností využití živých zvířat k léčbě pacientů, ať už po fyzické nebo psychické stránce. Největší zlom pro animoterapii nastal asi v šedesátých letech 20. století s Borisem M. Levinsonem. Díky Levinsonovi se mohl obor animoterapie definovat, charakterizovat a také se mohl dostat do povědomí odborné i laické veřejnosti. Zprvu byly možná ohlasy poněkud chladné, ale brzy nastal „boom“, kdy se mnozí odborníci začínali předhánět v tvorbě různých výzkumů a studií, psaní badatelských prací, v teoretické i praktické činnosti zahrnující využívání zvířat k léčbě lidí. Po zásluhách výzkumníků, kteří následovali, co Levinson započal, jako byli např. manželé Corsonovi, Erika Friedmannová či Aaron Honori Katcher, přišla spousta dalších odborníků, kteří se věnovali tématu animoterapie.

Vypracovalo se od té doby mnoho různých studií, provedly se mnohé experimenty. Já jsem se zde zmínila jen o těch nejvýznamnějších jménech, která se zasloužila o počáteční impuls pro odborníky, kteří je následovali. Tito autoři dodali motivaci pro další studie a badatelskou i praktickou činnost. Ale záměrem této práce bylo podat přehled průřezem celých dějin využívání zvířat k léčbě lidí, ne podrobný přehled o dějinách animoterapie od druhé poloviny dvacátého století, toto téma může zůstat k dispozici pro jinou práci.

Také by se dalo spekulovat o tom, proč se animoterapie v Čechách začala více využívat až poměrně pozdě, od devadesátých let 20. století (dříve se u nás zkoušelo využívat pouze hipoterapii, ale více se animoterapie začala rozšiřovat až od devadesátých let s počátkem canisterapie), jak dokazuje kapitola věnovaná animoterapii v České republice. Je možné, že na vině byl především komunistický režim, který zde po dlouhou dobu vládl a nepřijímal inovativní myšlenky, zejména když pocházely ze západu. Politické dění mohlo způsobit, že se tento obor, jehož největší průlom a rozvoj začal od šedesátých a sedmdesátých let ve Spojených státech, nerozšiřoval i na východ a do Čech se dostal poměrně opožděně. Lidé možná v první řadě řešili otázku své svobody ne „pouhé“ vylepšování léčebných metod. Toto už je ovšem pouhá spekulace přesahující rámec toho, co jsem ve své práci rozebírala.

Po shrnutí práce se dá říct, že animoterapie či využívání zvířat k léčbě lidí má relativně bohatou a pestrá historii, přestože jako obor vznikla až v druhé polovině 20. století. Tato dlouhá historie také dokazuje, že zvířata mají účinek na lidské zdraví, což také prokazují i mnohé výzkumy, které již vznikly a nadále vznikají. Je tedy jasné, že vztahy či interakce mezi lidmi a zvířaty mají pozitivní vliv na lidské zdraví. Sarah J. Brodie a Francis C. Biley to výstižně shrnují ve svém článku nazvaném *An exploration of the potential benefits of pet-facilitated therapy*. Píší, že tyto interakce mezi lidmi a zvířaty zlepšují fyzické zdraví, zmenšují problémy se srdcem, snižují krevní tlak a zlepšují celkový zdravotní stav. Dále také zvířata zlepšují sociální interakce mezi lidmi, podporují jejich společenské štěstí a harmonii a to platí nejen pro většinovou populaci, ale také pro různé menší skupiny, jako např. děti nebo nezpůsobilé osoby. Zvířata mohou zmírnit osamělost lidí, mohou pozvednout jejich morálku a zvýšit jejich sociální interakce. Zvířata mají také značný vliv na psychickou stránku lidí. Mohou pomoci člověku relaxovat, snížit depresi a celkově mohou zlepšit psychické zdraví jedinců. [Brodie, Biley 1999:334] Z toho všeho je vidět, že zvířata jsou velmi užitečná pro lidský život a je jen prospěšné, aby se obor animoterapie nadále rozvíjel i v budoucnu.

LITERATURA

Aring, Charles D. (1974): The Gheel Experience: Eternal Spirit of the Chainless Mind! *JAMA*. Vol. 230, No. 7, s. 998-1001

Aurelius, Marcus (2006): *Hovory k sobě*. Praha: Gasset.

Beck, Alan M.; Katcher, Aaron Honori (1996): *Between pets and people: the importance of animal companionship*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.

Beck, Alan M.; Katcher, Aaron Honori (2003): Future Directions in Human-Animal Bond Research. *American Behavioral Scientist*. Vol. 47, No. 1, s. 79-93

Blazina, Christopher; Boyra, Güler; Shen-Miller, David (2001): Introduction: Using Context to Inform Clinical Practice and Research. In Blazina, Christopher; Boyra, Güler; Shen-Miller, David (eds.). *The Psychology of the Human-Animal Bond: A Resource for Clinicians and Researchers*. New York: Springer, s. 3-24

Brodie, Sarah J.; Francis C. Biley (1999): An exploration of the potential benefits of pet-facilitated therapy. *Journal of Clinical Nursing*. Vol. 8, s. 329-337

Bucke, W. Fowler (1903): Cyno-psychoses: children's thoughts, reactions and feelings toward pet dogs. *Pedagogical Seminary (Journal of Genetical Psychology)*, Vol. 10, s. 459-513

Bucke Miller, Elizabeth (2010): The Bucke Family of Perry County. *THE CHRONICLE: Journal of the Historical Society of the Central Pennsylvania Conference of the United Methodist Church*, Vol.21, spring 2010, s. 49-62

Bustad, Leo K. (1981): *Animals, Aging, and the Aged*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Bustad, Leo K.; Hines, L. (1984): Our Professional Responsibilities Relative to Human-Animal Interactions. *Can Vet J*. Vol. 25, No. 10, s. 369-376

Cusack, Odean; Smith, Elaine (1984): *Pets and the Elderly: The Therapeutic Bond*. New York: The Haworth Press.

Descartes, René (1992): *Rozprava o metodě*. Praha: Nakladatelství Svoboda.

Duval, M. Jules (1860): *Gheel ou une colonie d'aliénés vivant en famille et en liberté*. Paris: Guillaumin.

Flynn, Clifton P. (ed.) (2008): *Social creatures: a human and animal studies reader*. New York: Lantern Books.

Freeman, Michaela (2007): Terminologie v zooterapii. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 30-37

Friedmann, Erika; Katcher, Aaron Honori; Lynch, James J.; Thomas, Sue Ann (1980): Animal companions and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit. *Public Health Reports*. Vol. 95, No. 4., s. 307-312

Galajdová, Lenka (1999): *Pes lékařem lidské duše aneb Canisterapie*. Praha: Grada.

Graves, Robert (1996): *Řecké mýty I*. Plzeň: Mustang, s.r.o.

Houtzager, Guus (2003): *Encyklopedie řecké mytologie*. Česlice: Rebo.

Hypšová, Daniela (2007): Felinoterapie, návštěvní služba. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 263

Jayne, Walter Addison (2003): *Healing Gods of Ancient Civilizations*. Whitefish, Montana: Kessinger Publishing.

Jensen, Per (ed.) (2009): *The Ethology of Domestic Animals: An Introductory Text, 2nd edition*. Oxfordshire: CABI.

- Jesse, George Richard (1866): *Researches into the history of the British Dog, Vol.II*. London: Robert Hardwicke.
- Junas, Ján; Bokesová-Uherová, Mária (1985): *Dejiny medicíny a zdravotníctva*. Martin: Osveta.
- Komárek, Stanislav (2011): *Ochlupení bližní: zvířata v kulturních kontextech*. Praha: Academia.
- Kotrschal, Kurt; Ortbauer, Brita (2003): Behavioral effects of the presence of a dog in a classroom. *Anthrozoös*, Vol. 16, No. 2, s. 147-159
- Lacinová, Jiřina (2007): Historický vývoj zooterapie a její současný stav. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 27-29
- Levinson, Boris M. (1997): *Pet-oriented child psychotherapy*. Springfield: Charles C Thomas.
- LiDonnici, Lynn R. (1995): *The Epidaurian Miracle Inscriptions: Text, Translation and Commentary*. Atlanta: Scholars Press.
- Lurker, Manfred (2003): *Lexikon bohů a symbolů starých Egyptanů: průvodce mystickým a magickým světem Egypta*. Praha: Knižní klub.
- McDonald, Lynn (ed.) (2001): *Florence Nightingale: An Introduction to Her Life and Family*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
- Melson, Gail F. (2005): *Why the Wild Things Are: Animals in the Lives of Children*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Monaghan, Patricia (2009): *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York: Infobase Publishing.

Nightingale, Florence (1860): *Notes on nursing: what it is, and what it is not*. London: Harrison.

Odendaal, Johannes (2007): *Zvířata a naše mentální zdraví: proč, co a jak*. Praha: Nakladatelství Brázda, s.r.o.

Ravik, Slavomír (2002): *Velká kniha světců*. Praha: Regia.

Resl, Brigitte (2007): Introduction: Animals in Culture, ca. 1000-ca. 1400. In Resl, Brigitte (ed.). *A Cultural History of Animals In the Medieval Age*. Oxford, New York: Berg, s. 1-26

Schmitt, Jean-Claude (2007): *Svatý chrt: Guinefort, léčitel ze 13. století*. Praha: Academia.

Serpell, James (1996): *In the company of animals: a study of human-animal relationships*. New York: Cambridge University Press.

Shere, Sam (1944): Airmen Convalesce: Bucolic life in new air force hospital helps speed recovery. *LIFE*, Vol. 17, No. 3, s. 51-54

Slovník antické kultury. (1974) Praha: Svoboda.

Staffová, Zuzana (2007): Canisterapie v zařízení sociální péče. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 87-93

Tichá, Věra (2007): Stručný vývoj canisterapie v ČR. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 112-113

Tichá, Věra (2007a): Zastřešující organizace v zooterapii. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 44-46

Toynbee, Jocelyn Mary Catherine (1973): *Animals in Roman Life and Art*. London: Thames & Hudson.

Tuke, Samuel (1813): *Description of the Retreat, an institution near York, for insane persons of the Society of friends*. London.

Velemínský, Miloš (ed.). (2007): *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona.

Verner, Miroslav; Bareš, Ladislav; Vachala, Břetislav (2007): *Encyklopedie starověkého Egypta*. Praha: Libri.

Villalta-Gil, Victòria; Roca, Mercedes; Gonzalez, Nieves; Domènec, Eva; Escanilla, Ana; Asensio, M. Rosa; Esteban, M. Elisa; Ochoa, Susana; Haro, Joseph Maria (2009): Dog-Assisted Therapy in the Treatment of Chronic Schizophrenia Inpatients. *Anthrozoös*, Vol. 22, No. 2, s. 149-159

Vízdalová, Hana (2007): Historie využití koně pro terapii. In Velemínský, Miloš (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. České Budějovice: Dona, s. 220-221

Voelker, Rebecca (1995): Puppy Love Can Be Therapeutic, Too. *JAMA*. Vol. 274, No. 24, s. 1897-1899

Wesley, Martin C.; Minatrea, Neresa B.; Watson, Joshua C. (2009): Animal-Assisted Therapy in the Treatment of Substance Dependence. *Anthrozoös*, Vol. 22, No. 2, s. 137-148

Willis, Irene Cooper (1931): *Florence Nightingale: A Biography*. London: George Allen & Unwin Ltd, Museum Street.

Zamarovský, Vojtěch (1982): *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha: Mladá fronta.

Zamarovský, Vojtěch (2005): *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha: Nakladatelství BRÁNA.

Internetové zdroje

Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům. Internetové stránky organizace.

<http://www.aovz.cz> (cit.: 23.8.2012)

Bethel. Oficiální internetové stránky.

<http://www.bethel.de> nebo anglická verze stránek www.bethel.eu (cit.: 2.6.2012)

Bethel. Internetové stránky k vloženému obrázku.

http://www.bethel-historisch.de/index.php?article_id=42 (cit.: 2.8.2012)

Beitostølen Healthsports Center. Oficiální internetové stránky.

<http://www.bhss.no/information-in-english.aspx> (cit.: 17.7.2012)

Česká hiporehabilitační společnost. Internetové stránky organizace.

<http://chs.unas.cz> (cit.: 23.8.2012)

Delta society. Internetové stránky organizace.

<http://deltasociety.org> (cit.: 23.8.2012)

Delta society, archiv. Internetové stránky organizace.

<http://www.deltasociety.org/page.aspx?pid=387> – archiv (cit.16.8.2012)

International Association of Human-Animal Interaction Organizations. Internetové stránky organizace.

<http://iahaio.org> (cit.: 23.8.2012)

Internetové stránky k obrázku scény z legendy o svatém Guinefortovi.

<http://medievalmeetsworld.blogspot.cz/2011/11/happy-hunting.html> (cit.: 1.9.2012)

Internetové stránky k obrázku svatého Rocha.

<http://www1.lf1.cuni.cz/~hrozs/roch2.htm> (cit.: 4.8.2012)

Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu, UNESCO. Internetové stránky organizace.
<http://whc.unesco.org/en/list/491> (cit.: 20.6.2012)

Pomocné tlapky o.p.s. Internetové stránky organizace.
<http://www.pomocnetlapky.cz> (cit.: 23.8.2012)

The Retreat York. Oficiální internetové stránky.
<http://www.theretreatyork.org.uk> (cit.: 6.7.2012)

Další zdroje

Oxford English Dictionary Second Edition on CD-ROM (v. 4.0), Oxford University Press, 2009.

POZNÁMKY AUTORKY

Všechny citace čerpané z cizojazyčné literatury uvedené v textu, jež nebyly vydány v češtině, jsou mými vlastními překlady. Jediná výjimka je u citace z knihy M. Julese Duvala, kde pak v poznámce pod čarou uvádím spoluautorku překladu.

V seznamu literatury i případně v textu se některé anglické názvy knih a článků liší použitím velkých a malých písmen. Je to tak z důvodu, že jsem se řídila originálními názvy konkrétních děl. V případě knihy Samuela Tuka z roku 1813 není uveden vydavatel, protože ani v samotné knize uveden nebyl.

U jednoho článku se mi také nepodařilo zjistit křestní jméno autora, proto uvádím pouze jeho iniciálu.